

Extralegal proceedings: A critical examination of the foundations of judicial authority in the light of the Constitution law

Asma Heydarizad ^{1*}

Hosein Fakhr ²

Abstract

Legality and justice are two fundamental indicators of "fair trial". Legality requires that criminal law institutions follow legal rules and justice means applying a fair judicial process for conviction and punishment. There are many challenges, which is one of them, resorting to the method of Estizan to circumvent the existing laws. A review of the judicial management of the heads of the Judiciary shows that instead of resorting to legal channels to solve the challenge, they have chosen the shortest path with the permission of the leadership. While the laws have shown the legal ways to eliminate the loopholes. In this article, the cases of Estizan and their basics are first examined. The finding of the article is that despite the existence of legal mechanisms to meet the legislative needs, it does not justify the legitimate reason for asking Estizan, and it is not possible to refer to Article 110 of the Constitution under the title of "Mozal'e Nezam" due to the lack of its conditions. Therefore, Estizan is an extra-legal method that contradicts the laws and it weakens the position of the parliament and also questions the legality of the judicial system.

Keywords: *Estijazeh, Criminal legality, Mozal'e Nezam, Independence of Powers*

1. Introduction

Criminal law is subject to the law in all its stages, including criminalization, sentencing, proceedings and execution of criminal sentences. The legality of criminal law is the guarantor of the rights and freedoms of individuals, and its judiciary requires that any charges, proceedings, issuance of criminal sentences and their execution be pursued only through competent judicial authority. This important matter, which under the title of legal and judicial principle of criminal law, includes substantive and formal criminal law, is clearly stated in several principles of the Constitution law including Principal 36, 37, 159, 169 and

---

*1. MA. in Criminal Law and Criminology, University of Tabriz, Tabriz, Iran. (Corresponding Author: asmaheidarizad@gmail.com)

². Associate Prof, Law Dep, University of Tabriz, Tabriz, Iran.

Article 2 and 12 of the Islamic Penal Code and Articles 2 and 4 of the Criminal Procedure Law. Compliance with the law in all stages of criminal proceedings is one of the first indicators of fair proceedings.

Despite what has been said, sometimes, instead of following the legal path to solve the problems and meet the legal needs of the judicial system, the high judicial authorities have seen the solution in obtaining special powers from the leadership. There are many examples of *estijazeh*, or to be more precise, judicial permission in the history of the judiciary.

Regardless of the subject of each of judicial permissions, resorting to this method of solving the problem can be considered as a result of confusion, populism and lack of faith in legal processes at the head of the judiciary. In addition, getting closer to the top of the power pyramid and getting ahead in proving dependence and loyalty are among the motivations that make legal processes lose their color in front of extra-legal methods such as *estizan*.

In the first part of this article, we discuss the cases of judicial permissions in the last four decades. Then, in the second part, we will discuss the legal analysis of the judicial permission in the light of legal principles.

2. Methodology

This research has been done by descriptive-analytical method and studying the laws and regulations of legal system in the form of documents and libraries.

3. Results and Discussion

In the past four decades, sometimes the heads of the judiciary have resorted to the use of leadership powers to resolve judicial problems based on necessity and expediency. Sometimes eliminating the void of the lack of law and sometimes overcoming the obstacles related to the existence of a law has been the reason for judicial permission, which ironically, all cases of judicial permission are related to the realm of criminal law.

Failure to submit appropriate bills to the legislature and resorting to the method of judicial permission and benefiting from the unique position of the first person in the country may be considered a simple and fast method, but there is much room for reflection in its legality and usefulness. From the point of view of legality, according to Principal 158 of the Constitution, the only way to meet the legal requirements of the judiciary is to "submit appropriate bills" to the parliament. Therefore, neither in the constitution nor in the normal laws, there is no other way, including permission from the leadership. The only possible legal justification for permission from the leadership is paragraph 8 of Article 110 of the Constitution. It is deduced from Article 27 of the Internal Regulations of the *Majma'e Tashkhise Maslahate Nezam*, that the head of the Judiciary, like the minister or the head of any government or public institution, can refer to the leadership to solve the problem identified by him. However, the requirement for

adopting this method is to meet the three conditions of the existence of the Mozal, its intractability through normal methods, and its solution through the Majma'e Tashkhise Maslahate Nezam.

In terms of the condition of the existence of the Mozal, it is clear that in some cases, the Mozal is basically related to the failure of the current head of the judiciary to submit the bill to the parliament on time. In other cases, for example, in dealing with the enemy's economic war through quick and decisive dealings with economic disruptors and corruptors, it has been used as a justification for forming special courts. And deep thinking about various causes and factors of delaying proceedings and extensive economic and organizational corruption, seeks to solve the Mozal in quick and harsh proceedings at the cost of violating the principles and standards of fair proceedings.

Regarding the other condition of resorting to the mechanism of paragraph 8 of Principal 110 of the constitution law, i.e. the Mozal cannot be solved by normal means, it should be said that in all the requests made, the normal way to solve the problem is to present a bill to the parliament for approval or amendment of the necessary laws. But the heads of the judiciary, instead of thinking about solving the issue through normal means, have gone directly to the leader for Estizan.

Finally, in cases of Estizan, the leadership did not refer the matter to the Majma'e Tashkhise Maslahat and he agreed to the Estizan by trusting the heads of the judiciary appointed by them. Of course, the leadership's emphasis on observing the speed, justice and thoroughness of the rulings of the special courts to deal with the crimes of economic disruptors and corruptors speaks of his worries and concerns regarding judicial issues.

4. Conclusions

According to what has been mentioned, it can be said that if the only possible justification for Estizan is Article 110 Article 8 of the Constitution, then at least the conditions stipulated in that Article have been neglected. Undoubtedly, resorting to such special and exceptional methods is spending from the leadership position to pass the legal requirements, and it is hoped that the judiciary will stand up to its duties instead of resorting to such methods from existing legal channels. And the leadership should also guide all the ruling powers and institutions in this direction and prohibit them from resorting to ways of circumventing the law, whose corruption and ill effects are not hidden from the scholars.

5. Selection of References

- Aghajani,M ; Mir Khalili,M ; Haji Dehabadi,A(1400) , “**Pathology of Iran's criminal policy in the light of the sacrificial ram theory**”, Contemporary legal studies,No:23. [In Persian]
- Moghaddasi,M;Farajiha,M(1392), “**Characteristics of Populist Criminal policies, A comparative study**”, Comparative law Studies,No:2. [In Persian]
- Izadifard,A(1383), “**Velayat al-Faqih and the Constitution**”, Political Science Quarterly,No:25. [In Persian]

Citation:

Heydarizad, A.& Fakhr, H (2023), “Extralegal proceedings: A critical examination of the foundations of judicial authority in the light of the Constitution law”, **Criminal Law Research**, 14(27), pp. 33-62.DOI: 10.22124/jol.2022.22428.2302

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقاله پژوهشی

صفحات: ۳۳-۶۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۰۸

دادرسی فراقانونی: بررسی انتقادی مبانی استجازه قضایی در پرتو قانون اساسی

اسماء حیدری زاد^۱

حسین فخر^۲

چکیده

قانونمندی و قضامندی، دو شاخص بنیادین «دادرسی عادلانه» است. قانونمندی اقتضاء می‌کند که نهادهای حقوق کیفری از قواعد قانونی تبعیت کند و قضامندی به معنای اعمال فرایند قضایی عادلانه برای مجازات می‌باشد. از لحاظ عملی، چالش‌های متعددی ملاحظه می‌شود که توسل به شیوه استجازه (استیذان) برای «دور زدن قوانین موجود» از جمله آنهاست. مروری بر مدیریت قضایی رؤسای قوه قضائیه نشان می‌دهد که آنان به دلیل تعلق به دیدگاه‌های فقهی و نابوری به سازوکارهای حقوقی، گاهی به جای علت‌شناسی مشکلات و چاره‌جویی از مجاری قانونی، با اذن از رهبری کوتاه‌ترین راه ممکن را برگزیده‌اند. درحالی‌که قوانین، سازوکار حقوقی رفع خلاءها را تبیین کرده است. در مقاله پیش‌رو، مواردی از استیذان قضایی و مبانی حقوقی آنها بررسی شده است. یافته مقاله آن است که با وجود سازوکارهای قانونی برای رفع نیازهای تقنینی قوه قضائیه، هیچ دلیل موجهی استیذان از رهبری را توجیه نمی‌کند و تمسک به بند هشتم اصل ۱۱۰ ق.ا تحت عنوان «حل معضل نظام» به دلیل عدم احراز شروط سه‌گانه آن، ممکن نیست. بنابراین، استیذان قضایی، شیوه‌ای فراقانونی است که با نقض قوانین، از یک سو اصل استقلال قوا، جایگاه مجلس و وجه جمهوریت نظام را تضعیف می‌کند و از سوی دیگر، اصل قانونمندی دستگاه قضایی را زیر سؤال می‌برد.

واژگان کلیدی: استجازه، قانونمندی، قضامندی، حل معضل نظام، دادرسی فراقانونی.

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، asmaheidarizad@gmail.com

دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. (نویسنده مسئول)

۲. دانشیار گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

مقدمه

حقوق کیفری در تمام مراحل خود اعم از جرم انگاری، کیفرگذاری، دادرسی و اجرای احکام کیفری تابع قانون است. قانونمندی حقوق کیفری، ضامن حقوق و آزادیهای اشخاص است و قضامندی آن اقتضاء می‌کند که طرح هرگونه اتهام، رسیدگی، صدور احکام کیفری و اجرای آنها، فقط از طریق مرجع قضایی صالح دنبال گردد. این مهم که تحت عنوان اصل قانونی بودن و اصل قضایی بودن حقوق کیفری، شامل حقوق کیفری ماهوی و شکلی است، در اصول متعدد قانون اساسی (ق.ا) از جمله اصل ۳۶، ۳۷، ۱۵۹، ۱۶۹ و مواد ۲ و ۱۲ قانون مجازات اسلامی (ق.م.ا) و مواد ۲ و ۴ قانون آیین دادرسی کیفری (ق.آ.د.ک) به تصریح بیان شده است. رعایت قانون در تمام مراحل دادرسی کیفری از نخستین شاخص های دادرسی عادلانه است.

با وجود آنچه گفته شد، مقامات عالی قضایی، گاهی به جای طی مسیر قانونی جهت حل و فصل مشکلات و رفع نیازهای قانونی دستگاه قضایی، چاره کار را در اخذ اختیارات ویژه از رهبری دیده‌اند. نمونه‌های متعددی از استجازه یا به تعبیر دقیق‌تر استیذان قضایی در پیشینه قوه قضائیه وجود دارد.^۱

صرفنظر از موضوع هر یک از موارد استیذان، توسل به این شیوه حل مسأله را می‌توان ناشی از سردرگمی، عوام‌گرایی و عدم اعتقاد کافی به فرایندهای قانونی در رأس قوه قضائیه قلمداد کرد. افزون بر این، تقریب جویی به رأس هرم قدرت و سبقت گرفتن در اثبات وابستگی و وفاداری از انگیزه‌هایی است که باعث می‌شود فرایندهای قانونی در برابر شیوه های فراقانونی مثل استیذان رنگ ببازد.

در قسمت نخست این مقاله، به موارد استیذان قضایی در چهار دهه گذشته می‌پردازیم. آنگاه در قسمت دوم به تحلیل حقوقی استیذان قضایی در پرتو اصول قانونی خواهیم پرداخت.

۱. آنچه در اظهارات مقامات قضایی به عنوان «استجازه» شهرت یافته است، از این به بعد با عنوان «استیذان» مورد بحث قرار گرفته است. زیرا از لحاظ حقوقی اجازه رضایتی است مؤخر بر عمل حقوقی، ولی اذن رضایتی است که مقدم بر آن اخذ می‌گردد (منتهاهی، ۱۳۸۰: ۴۷).

۲. هدف این نوشتار بررسی محتوای استیذان‌های قضایی گذشته نیست زیرا این مهم نیازمند آن است که هر یک از آنها بطور جداگانه مورد مذاقه قرار گیرد. این کار در مورد استیذان برای تشکیل دادگاه‌های ویژه رسیدگی به جرایم اخلاک‌گران و مفسدان اقتصادی، که به نظر نگارنده مهم‌ترین مورد استیذان در دهه‌های گذشته است، طی مقاله‌ای جداگانه به انجام خواهد رسید.

۱. نگاهی به موارد استیذان قضایی

در این مقاله ابتدا پنج فقره استیذان قضایی به ترتیب تاریخ به اختصار بررسی می‌شود. این پنج مورد عبارتند از: ۱- استیذان برای توسعه صلاحیت مراجع قضایی نیروهای مسلح ۲- استیذان برای تمدید اعتبار اجرای قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری ۳- استیذان برای رسیدگی دادگاه‌های تجدیدنظر بدون دعوت از اصحاب دعوا و سایر اشخاص لازم ۴- استیذان برای تشکیل دادگاه‌های ویژه رسیدگی به جرایم اخلاک‌گران و مفسدین اقتصادی ۵- استیذان برای تمدید فعالیت دادگاه‌های ویژه مذکور. بخش اعظم موارد مذکور به دادرسی‌های کیفری مربوط می‌شوند که نقش غیرقابل انکاری در حفظ حقوق و آزادی‌های فردی و جلوگیری از استبداد قضایی دارد.

۱.۱. استیذان برای توسعه صلاحیت سازمان قضایی نیروهای مسلح

طبق اصل ۱۷۲ ق.ا «برای رسیدگی به جرایم مربوط به وظایف خاص نظامی یا انتظامی اعضای ارتش، ژاندارمری، شهربانی و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، محاکم نظامی مطابق قانون تشکیل می‌گردد ولی به جرایم عمومی آنان یا جرایمی که در مقام ضابط دادگستری مرتکب شوند در محاکم عمومی رسیدگی می‌شود...». بدین ترتیب، ق.ا «جرایم مربوط به وظایف خاص نظامی یا انتظامی» نظامیان را به دلیل حساسیت کار نظامیان در حفظ امنیت و تمامیت ارضی کشور که نیازمند نظم و انضباط، سلسله مراتب سازمانی و وفاداری به میهن است، در صلاحیت مرجعی اختصاصی قرار داده است.

طبق ماده ۱ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح (۱۳۸۲) «دادگاه‌های نظامی به جرایم مربوط به وظایف خاص نظامی و انتظامی کلیه افراد ... نظامی رسیدگی می‌کنند...» و نیز طبق ماده ۵۹۷ ق.آ.د.ک (۱۳۹۲) «به جرایم مربوط به وظایف خاص نظامی و انتظامی اعضای نیروهای مسلح، به جز جرایم در مقام ضابط دادگستری در سازمان قضایی رسیدگی می‌شود». آنگاه تبصره ۲ ماده مذکور تصریح می‌کند «منظور از جرایم مربوط به وظایف خاص نظامی و انتظامی، جرایمی است که اعضای نیروهای مسلح در ارتباط با وظایف و مسئولیت‌های نظامی و انتظامی که طبق قانون و مقررات به عهده آنان است، مرتکب گردند».

علیرغم استثنایی بودن صلاحیت دادرسی دادگاه‌های نظامی و اختصاص صلاحیت آنها به «جرایم خاص نظامی و انتظامی نظامیان»، بارها شاهد استیذان از رهبری برای توسعه صلاحیت این مرجع اختصاصی بوده‌ایم. در ذیل به ترتیب تاریخ، موارد توسعه صلاحیت مراجع اختصاصی نظامی مورد اشاره قرار خواهد گرفت:

الف) وزیر اطلاعات وقت در تاریخ ۱۳۶۶/۹/۲۰ درخواست نمود که به «جرایم مربوط به تخلف پرسنل اطلاعات از وظایف قانونی آنان و سایر جرایم آنان در مواردی که پرونده مربوطه مشتمل بر اطلاعات طبقه بندی شده و اسرار جمهوری اسلامی باشد، به لحاظ ضرورت حفظ اطلاعات و اسناد طبقه بندی شده جمهوری اسلامی در سازمان قضایی نیروهای مسلح (سازمان) رسیدگی شود و تشخیص موارد فوق نیز به عهده رئیس یا معاونین سازمان قضایی نیروهای مسلح قرار داده شود». رهبر فقید انقلاب با این درخواست موافقت نموده و از طریق ریاست وقت دیوان عالی کشور مراتب را به سازمان ابلاغ نمود.^۱

ب) در سال ۱۳۷۰، رئیس قوه قضائیه مجدداً در مورد رسیدگی به جرایم کارکنان وزارت اطلاعات، از رهبری کسب تکلیف نموده^۲ و ایشان نیز اذن صادره از طرف رهبر فقید انقلاب را تنفیذ نمود.^۳

ج) در سال ۱۳۷۱، رئیس قوه قضائیه درخواست کرد که به آن دسته از «جرایم نیروهای مسلح که در صلاحیت سایر دادسراها می باشد، در دادسراهای نظامی رسیدگی شود و این قبیل پرونده ها به خاطر بعضی از صلاحیدها به دادسرای نظامی تحویل شود».^۴ در پاسخ مقام رهبری مرقوم داشت: «بهتر است در مجمع تشخیص مصلحت مطرح و تصمیم گیری شود...». پیرو این دستور، طرح «حدود صلاحیت دادسراها و دادگاههای نظامی و ضرورتهای موجود» توسط ستاد کل نیروهای مسلح تهیه و برای تصویب به مجمع ارسال شد. مجمع در مورخه ۱۳۷۳/۵/۶ قانون «تعیین حدود صلاحیت دادسراها و دادگاههای نظامی کشور» را به استناد بند ۸ اصل ۱۱۰ ق.ا به تصویب رساند^۵ و مقرر شد جرایم کشف شده در حین تحقیقات و رسیدگی به جرایم خاص نظامی و انتظامی، جرایم اسرای ایرانی در مدت اسارت و جرایم اسرای بیگانه در مدت اسارتشان در کشور، در سازمان و نیز کلیه جرایم نظامیان دارای درجه سرتیپی و بالاتر در مراجع قضایی ذیربط در تهران رسیدگی شود.

۱. معاونت حقوقی ریاست جمهوری، مجموعه قانون آیین دادرسی کیفری و مقررات مربوط، معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات، چاپ چهارم، اردیبهشت ۱۳۹۶، ص ۲۳۵.
۲. نامه شماره ۳۷/۴۵/۷۰/م مورخ ۱۳۷۰/۱۰/۹ رئیس قوه قضائیه به رهبری
۳. نامه شماره ۱/۱۱۶۸/س مورخ ۱۳۷۰/۱۰/۱۹ دفتر رهبری به رئیس قوه قضائیه
۴. نامه شماره ۴۰۴۱/۷۱/م مورخ ۱۳۷۱/۸/۲۵ رئیس قوه قضائیه به رهبری
۵. مرکز تحقیقات شورای نگهبان، گزارش کارشناسی لایحه آیین دادرسی کیفری (مواد ۵۵۹ الی ۶۴۸) مربوط به سازمان، شماره گزارش ۹۱۰۰۰۴ تاریخ تنظیم ۱۳۹۱/۲/۳۰

د) در اواخر سال ۱۳۷۳، رئیس سازمان از رئیس قوه قضائیه درخواست کرد که برای رسیدگی به «جرایم امنیتی پرسنل نیروهای مسلح و جرایم درحین خدمت آنان» توسط آن سازمان، از رهبری کسب اجازه شود.^۱ پاسخ این درخواست به این ترتیب است:

«پس از استجازه از محضر مقام معظم رهبری که حضوراً انجام شد اجازه فرمودند تا زمانی که قانون مورد بحث برای طرح در مجلس شورای اسلامی آماده می‌شود، با پیشنهاد موافقت می‌شود: محمد یزدی»^۲.

گفتنی است این بار استیذان و اذن هر دو به صورت نقل قول شفاهی بوده و متن مکتوبی وجود ندارد.

ه) در سال ۱۳۹۹ نیز پیرو درخواست رئیس قوه قضائیه^۳ و موافقت رهبری^۴، صلاحیت رسیدگی سازمان به شرح زیر توسعه یافت: «۱- کلیه جرایم امنیتی مرتبط با خدمت برای نیروهای مسلح از ناحیه کارکنان قراردادی و یا کسانی که به طور موقت در خدمت نیروهای مسلح، سازمانها، موسسات و شرکت‌های وابسته که مشمول مقررات نیروهای مسلح نیستند ۲- جرایم مرتبط با اطلاعات طبقه بندی شده نیروهای مسلح، از ناحیه اشخاصی که به صورت مستقیم یا غیرمستقیم نسبت به تأمین تجهیزات و تسلیحات نیروهای مسلح همکاری دارند ۳- جرایم امنیتی کارکنان نیروهای مسلح مرتبط با زمان اشتغال تا پنج سال پس از پایان خدمت ۴- کلیه جرایم مرتبط با سلاح و مهمات توسط کارکنان شاغل در نیروهای مسلح ۵- جرایم مرتبط با انجام وظایف خاص حفاظتی و انتظامی کارکنان یگان‌های حفاظت دستگاه‌های اجرایی»^۵.

همانگونه که ملاحظه می‌شود، از سال ۱۳۶۶ تا سال ۱۳۹۹، پنج بار استیذان از رهبری به توسعه صلاحیت دادسراها و دادگاههای نظامی منتهی شده است. به نظر می‌رسد:

اولاً: اصل ۱۷۲ ق.ا و قوانین عادی کشور، صلاحیت سازمان را همواره به «جرایم مربوط به وظایف خاص نظامی یا انتظامی نیروهای مسلح» محدود کرده و سایر جرایم نیروهای مسلح را به صراحت در صلاحیت مراجع قضایی عمومی قرار داده است. بنابراین توسعه صلاحیت مراجع رسیدگی نظامی، با قانون اساسی و قوانین عادی مغایرت دارد.

۱. نامه شماره ۷/۹/۱۰۹۰۱/۷۳ مورخ ۱۳۷۳/۱۱/۳ رئیس سازمان به رئیس قوه قضائیه

۲. نامه شماره ۴۲۹۹/۷۳/م مورخ ۱۳۷۳/۱۱/۲۰ معاون اجرایی رئیس قوه قضائیه به رئیس سازمان

۳. نامه شماره ۱۰۰/۸۷۲۲۱/۹۰۰ مورخ ۱۳۹۹/۵/۱۴

۴. نامه شماره ۱۳۷۵۲/۱/م مورخ ۱۳۹۹/۵/۲۱

۵. مدیرکل حقوقی سازمان به استناد تبصره یک ماده ۵۹۷ ق.آ.د.ک از روزنامه رسمی کشور خواسته مصوبه فوق را منتشر کند و روزنامه رسمی در شماره ۲۴۸۶۲۳/۹۹/۳۴/۷ تاریخ ۱۳۹۹/۷/۲۴ آن را منتشر کرده است.

ثانیاً: در استیذان سوم، مقام رهبری به جای موافقت مستقیم با درخواست رئیس قوه قضائیه، آن را به مجمع ارجاع داده و مجمع به استناد بند ۸ اصل ۱۱۰ ق.ا. به تصویب متنی به نام «قانون» تعیین حدود صلاحیت دادرها و دادگاههای نظامی کشور (۱۳۷۳) مبادرت کرده که با توجه به شرح وظایف آن مجمع در اصل ۱۱۲ ق.ا، قانونگذاری ابتدایی تلقی شده و از حدود اختیارات آن مجمع خارج بوده است.

ثالثاً: در استیذان چهارم که به صورت شفاهی انجام گرفته، موافقت رهبری محدود به زمانی بوده است که «قانون مورد بحث برای طرح در مجلس شورای اسلامی آماده شود». این قید حاکی از آن است که ایشان با علم و اعتقاد به لزوم بازگشت به مسیر قانونگذاری و صرفاً برای رفع خلاء قانونی، به طور موقت با چنین درخواستهایی موافقت می‌نماید و مقامات عالی قضایی در صورت لزوم توسعه صلاحیت مراجع قضایی نظامی، باید لوایح قضایی مناسب را به مجلس تقدیم می‌کردند. مهم‌تر آنکه پرسش و پاسخ های شفاهی، نمی‌توانند از دقت و استنادپذیری لازم برخوردار باشند و سوء برداشت‌ها یا سوء- استفاده‌های فراوانی می‌توانند در پی داشته باشند.

رابعاً: با توجه به متن نامه مدیرکل حقوقی سازمان که در آن به تبصره یک ماده ۵۹۷ ق.آ.د.ک استناد شده، ظاهراً مبنای قانونی استیذان آخر در سال ۱۳۹۹، همان تبصره ماده ۵۹۷ بوده است که به موجب آن «رسیدگی به جرایمی که امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری اجازه فرموده‌اند در دادگاهها و دادرهای سازمان قضایی نیروهای مسلح رسیدگی شود مادامی که از آن عدول نشده، در صلاحیت این سازمان است». بدیهی است این تبصره، برای قانونی کردن اجازات گذشته تصویب شده و نمی‌تواند استیذان اخیر در سال ۱۳۹۹ را توجیه کند.

۱.۲. استیذان برای اجرای قانون آزمایشی منقضی شده

قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری در تاریخ ۱۳۷۸/۶/۲۸ با مدت اجرای آزمایشی سه ساله تصویب شد ولی علیرغم پایان اعتبار آن در اواسط سال ۱۳۸۱، به درخواست رئیس وقت قوه قضائیه، مدت اعتبار و اجرای آن توسط مجلس بارها تمدید شد. مجلس آخرین بار در تاریخ ۱۳۸۷/۱۲/۴ با تمدید و اجرای آن قانون تا پایان سال ۱۳۸۸ موافقت کرد. رئیس بعدی قوه قضائیه که در تابستان آن سال کار خود را آغاز کرده بود، به جای تقدیم لایحه جدید آ.د.ک و یا درخواست تمدید قانون آزمایشی موجود از مجلس، طی نامه‌ای در تاریخ ۱۳۸۸/۱۲/۲۴، به استناد «تعطیلی مجلس در نیمه اول فروردین ۱۳۸۹ و مواجه شدن قوه قضائیه با خلاء ق.آ.د.ک از ابتدای آن سال»، از رهبری اجازه خواست «تا تصویب و لازم الاجرا شدن لایحه قانونی ارسالی به مجلس و یا تمدید مدت آزمایشی قانون

۱. حل معضلات نظام که از طرق عادی قابل حل نیست، از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام.

فعلی، مراجع ذیربط به قانون آیین دادرسی فعلی استناد و مورد عمل قرار دهند» و بالاخره، قانونی که اعتبار آن در آخر سال ۱۳۸۸ خاتمه یافته بود با موافقت رهبری تا لازم الاجرا شدن ق.آ.د.ک جدید در تاریخ ۱۳۹۴/۴/۱، اجرا گردید.^۱ «قانون موقت با انقضای مدت آن، بی اعتبار می شود، هرچند هنوز قانونی در موضوع آن تصویب نشده باشد یا در صورت تصویب، زمان اجرای آن فرا نرسیده باشد» (میرزایی، ۱۳۹۳: ۱۵۴).

اصل ۸۵ ق.ا تصویب قانون آزمایشی را برای مدت معین شده توسط مجلس به شرط ضرورت تجویز می کند. اگرچه به نظر نگارنده، قانونی بودن تمدید قوانین آزمایشی، از سیاق استثنایی آن اصل استنباط نمی شود، اما به هر حال، در صورت پایان اعتبار قانون آزمایشی و عدم تصویب قانون جدید، برای جلوگیری از خلاء قانونی ظاهراً چاره ای جز توسل به راهکار تمدید قانون نیست^۲ و عرف جاری نیز تمدید قوانین آزمایشی توسط مجلس بوده است. اما، رئیس وقت قوه قضائیه، به جای درخواست به موقع تمدید قانون از مجلس به روش معهود گذشته، به استناد تعطیلی مجلس در نیمه اول فروردین و جلوگیری از مواجه شدن دستگاه قضایی با مسأله خلاء قانون، از رهبری می خواهد که با استمرار اجرای قانونی که اعتبار آن در پایان سال ۱۳۸۸ خاتمه می یابد، موافقت کند!

این بدعت در قانونگذاری، با صلاحیت تقنینی عام و انحصاری مجلس مغایرت دارد.^۳ باضافه، درخواست استمرار اجرای قانون آزمایشی منقضی شده برای مدت نامعلوم (تا زمان تصویب و لازم الاجرا شدن لایحه ارسالی به مجلس)، با ماهیت موقتی اینگونه قوانین، که نیازمند بازبینی و اصلاح بعد از پایان دوره آزمایشی است، سازگار نیست.

۳.۱. استیذان برای تصمیم گیری دادگاههای تجدیدنظر بدون دعوت از طرفین یا سایر اشخاص لازم

مطابق بند (ث) ماده ۴۵۰ ق.آ.د.ک اصلاحی ۱۳۹۴/۳/۲۴ «... هرگاه جرم از جرایم مستوجب مجازاتهای حدود، قصاص و جرایم غیر عمدی مستوجب بیش از نصف دیه و یا جرایم تعزیری درجه ۴ و ۵ باشد به

۱. نامه شماره ۱۰۰/۶۲۳۳۹/۹۰۰۰ مورخ ۱۳۸۸/۱۲/۲۴ رئیس قوه قضائیه و پاسخ دفتر رهبری به شماره ۱/۱۶۷۴۳ مورخ ۱۳۸۸/۱۲/۲۵ مندرج در روزنامه رسمی کشور شماره ۱۰۰/۱۴۰۲/۹۰۰۰ تاریخ ۱۳۸۹/۱/۱۸

۲. شورای نگهبان به عنوان مرجع رسمی تفسیر ق.ا، در پاسخ به استفساریه رئیس مجلس پنجم راجع به امکان تمدید قوانین آزمایشی اعلام داشته است که «در این مورد به نظر تفسیری نرسید» (نظریه شماره ۶۷۷۲ مورخ ۱۳۷۳/۲/۲۲ در: مرکز تحقیقات شورای نگهبان، مجموعه نظریات شورای نگهبان، چاپ دوم، ۱۳۸۹، صص ۱۸۴ و ۱۸۵). بدین ترتیب شورای نگهبان عملاً راه تمدیدهای مکرر قوانین آزمایشی را باز گذاشت.

۳. طبق اصل ۷۱ ق.ا «مجلس شورای اسلامی در عموم مسائل در حدود مقرر در قانون اساسی می تواند قانون وضع کند».

طور مطلق و در جرایم تعزیری درجه ۷ در صورت محکومیت به حبس و در سایر جرایم در صورت اقتضاء، دادگاه تجدیدنظر با صدور دستور تعیین وقت رسیدگی، طرفین و اشخاصی را که حضورشان ضروری است احضار می‌کند...». هدف این مقررہ اصلاحی این است که در جرایم مهم یا نسبتاً مهم، دعوای کیفری با حضور طرفین در دادگاه تجدیدنظر با دقت و تفصیل بیشتری مورد بررسی قرار گیرد. از این منظر می‌توان آن را در راستای دقت بیشتر در رسیدگی و دادرسی عادلانه ارزیابی کرد.

اما علیرغم تکلیف دادگاههای تجدیدنظر به تعیین وقت رسیدگی و دعوت از طرفین و اشخاصی که حضورشان ضروری است، سخنگوی قوه قضائیه در هشتمین نشست خبری خود با تأیید استیذان از رهبری برای عدول از تکلیف مذکور اعلام کرد: «با توجه به اینکه این موضوع در بخش موارد الزامی موجب اطاله دادرسی شده بود، پیشنهادی را برای اصلاح قانون به مجلس دادیم که خوشبختانه کمیسیون قضایی این پیشنهاد را پذیرفت و بزودی در صحن مجلس مطرح می‌شود». او همچنین درباره استیذان از رهبری در این مورد به خصوص نیز توضیح داد: «در برخی موضوعات مشکلاتی به وجود می‌آید و موضوع نیاز به استجازه رهبری دارد و این رویه‌ای است که دولت و قوه قضائیه و مجلس، مواردی را که لازم بدانند استجازه می‌کنند و سپس اقدام می‌کنند. از استجازه رهبری بیش از آنکه قوه قضائیه استفاده کرده باشد، بخش‌های دیگر حاکمیتی استفاده کرده‌اند»^۱. در مورد این استیذان بیان مختصر چند نکته ضروری است:

۱- استیذان برای برداشتن الزام قانونی دعوت از طرفین و سایر اشخاص لازم و تشکیل دادگاههای تجدیدنظر بدون حضور آنها، خلاف حکم صریح بند (ث) ماده ۴۵۰ ق.آ.د.ک است.

۲- از بیان سخنگوی قوه قضائیه روشن است که مدیریت قوه قضائیه خود به خلاف قانون بودن این استیذان کاملاً واقف است، به طوری که از ارائه پیشنهاد اصلاح قانون به مجلس خبر داده است، اگرچه علیرغم گذشت چندین سال، از تصویب آن در مجلس خبری نیست. اگر بنابر حلّ مشکل ادعایی از طریق قانونی بود، قوه قضائیه می‌توانست با ارسال لایحه فوریتی، اصلاح سریع بند (ث) ماده ۴۵۰ را از قانونگذار بخواهد. سخنگوی قوه قضائیه برای توجیه اتخاذ این شیوه گفته است که «از استجازه رهبری، بیش از آنکه قوه قضائیه استفاده کرده باشد، بخش‌های دیگر حاکمیتی استفاده کرده‌اند»^۲. بدیهی است شیوه‌های ناصحیح بخش‌های دیگر حاکمیتی، آن را توجیه نمی‌کند.

۱. روزنامه اعتماد، یکشنبه ۱۰ شهریور ۱۳۹۸ شماره ۴۴۵۳ و نیز روزنامه اعتماد، ۱۳۹۸/۵/۹، کد خبر ۱۲۹۸۹۲،

خبرگزاری ایرنا، ۱۳۹۸/۵/۱۵، کد خبر ۸۳۴۲۵۸۱۲، خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۸/۵/۱۲، کد خبر ۲۰۶۷۹/۸

۲. همان.

۳- استیذان برای دور زدن الزام قانونی دعوت محاکم تجدیدنظر از اصحاب دعوا و سایر اشخاص لازم و حضور آنها در دادگاه، نسبت به سایر موارد استیذان، ایراد مهم دیگری نیز دارد و آن اینکه این استیذان شفاهی بوده و بی‌آنکه سند و دستخط مکتوبی از رهبری وجود داشته باشد، رئیس وقت قوه قضائیه در نامه‌ای کوتاه به رؤسای کل دادگستریهای سراسر کشور، از این استیذان و موافقت رهبری خبر داده است. متن نامه وی چنین است:

«رؤسای کل دادگستری‌های سراسر کشور

با توجه به گزارش‌های واصله مبنی بر اینکه اعمال تشریفات دادرسی مندرج در ماده ۴۵۰ ق.آ.د.ک موجب بروز اطاله دادرسی در پرونده‌های کیفری دادگاه‌های تجدیدنظر شده است و به منظور برون رفت از وضعیت موجود، از محضر مقام معظم رهبری استدعا شد اجازه فرمایند تا زمان بازنگری و اصلاح ماده ۴۵۰ قانون مذکور در مجلس شورای اسلامی، دادگاه‌های تجدیدنظر با دقت در رسیدگی و بدون تغییر ماهیت دادرسی، موقتاً از الزامی بودن دعوت از اصحاب پرونده معاف بوده و در این خصوص با تشخیص هیأت قضایی شعبه اقدام گردد و معظم له با استجازه مذکور موافقت فرموده‌اند. لذا مراتب به منظور تسریع در رسیدگی و کاهش اطاله دادرسی با رعایت سایر موازین قانونی و دقت در رسیدگی که شأن محاکم تجدیدنظر می‌باشد، اعلام می‌گردد»^۱.

همانگونه که از متن نامه مذکور ملاحظه می‌شود، این استیذان فقط درحد نقل قول شفاهی بوده و ظاهراً مکاتبه‌ای در این مورد صورت نگرفته است و صرفاً به استناد یک اجازه شفاهی، حکم صریح ماده ۴۵۰ ق.آ.د.ک نقض شده است. وانگهی، همانطور که از متن نامه و اظهارات سخنگوی وقت قوه قضائیه پیداست این اجازه موقتی بوده و قرار بر این بوده که الزام مقرر در بند (ث) ماده ۴۵۰ ق.آ.د.ک، بزودی در مجلس اصلاح شود، اما با گذشت بیش از ۳ سال از تاریخ نامه مذکور، هنوز خبری از تغییر آن ماده نیست و نقض قانون همچنان استمرار دارد. بدیهی است که هدف کاهش اطاله دادرسی، نمی‌تواند نقض قانون را توسط قوه‌ای که بیش از همه قوا و نهادها باید عامل به قانون باشد، توجیه کند.

۴- تصمیم‌گیری درخصوص حذف موقت تشریفات ماده ۴۵۰ ق.آ.د.ک ابتدا در جلسه دادگستری‌ها در تاریخ ۱۳۹۸/۳/۲۹ بیان شده و متعاقب آن نامه رئیس وقت دادگستری استان تهران^۲ به سرپرست دادگاه‌های تجدیدنظر استان تهران صادر شده که، ۴۲ روز قبل از نامه رئیس قوه قضائیه بوده که متن آن بدین شرح است: «احتراماً همان گونه که در جلسه مورخ ۱۳۹۸/۳/۲۹ در جمع همکاران محترم قضایی اعلام شد، در پی استجازه ریاست محترم قوه قضائیه از مقام معظم

۱. نامه شماره ۹۰۰/۶۶۸۶۸/۱۰۰ تاریخ ۱۳۹۸/۶/۳

۲. نامه شماره ۱۰/۲۵۳۲ مورخ ۱۳۹۸/۴/۲۳

رهبری، معظم له با پیشنهاد حذف موقت تشریفات ماده ۴۵۰ ق.آ.د.ک (تا زمان بازنگری و اصلاح قانون در مجلس) موافقت فرموده‌اند، بر این اساس همکاران محترم شعب تجدیدنظر از رعایت الزامات ناظر به تشریفات قانونی مذکور معاف شده و از آنجا که هدف از این اقدام رفع اطاله دادرسی و کاهش پرونده‌های موجود در شعب می‌باشد، انتظار دارد کلیه پرونده‌های موجود و پرونده‌های ورودی جدید با دقت از ناحیه همکاران مورد ملاحظه قرار گرفته و به استثنای مواردی که به تشخیص هیأت قضایی تعیین وقت رسیدگی و دعوت از اصحاب پرونده ضرورت دارد، در سایر پرونده‌ها در وقت فوق العاده با رعایت سایر موازین قانونی و دقت در رسیدگی که شأن محاکم تجدیدنظر استان می‌باشد رسیدگی و اظهار نظر نماید. امید است با تلاش جهادی همکاران و تسریع در رسیدگی‌ها رضایت اصحاب پرونده و خدای متعال حاصل گردد». این آشفتگی و نقض قانون در مدیریت کلان قضایی آن هم به استناد استیذان شفاهی از رهبری چه توجیهی دارد؟

۴.۱. استیذان برای تشکیل دادگاه‌های ویژه رسیدگی به مفاسد اقتصادی

در پی تشدید مشکلات اقتصادی کشور و انتشار اخبار گوناگون از مفاسد کلان اقتصادی در رسانه‌ها و اثرات مخرب آن بر افکار عمومی و سرمایه اجتماعی، رئیس وقت قوه قضائیه بر آن شد که دستگاه قضایی را برای مبارزه سریع و قاطع با مظاهر مفاسد کلان اقتصادی به صحنه آورد. بدین منظور در تاریخ ۱۳۹۷/۵/۲۰ طی نامه‌ای خطاب به رهبری چنین نوشت: «نظر به شرایط ویژه اقتصادی کنونی که نوعی جنگ اقتصادی محسوب می‌شود و متأسفانه عده‌ای از اخلاط‌گرا و مفسدان اقتصادی هم در راستای اهداف دشمن موجبات آن را فراهم و مرتکب جرایمی می‌شوند که ضرورت برخورد قاطع و سریع با آنان را می‌طلبد، در صورت صلاحدید به رئیس قوه قضائیه اجازه فرمائید در چارچوب قانون مجازات اخلاط‌گرا در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹/۹/۱۹ با اصلاحات و الحاقات بعدی و ماده ۲۸۶ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ با رعایت موارد ذیل اقدام نماید:

۱- حسب مفاد تبصره ۶ ماده ۲ قانون مذکور، شعبی از دادگاه انقلاب اسلامی را با ترکیب سه نفر قاضی با حداقل ۲۰ سال سابقه قضائی (یک نفر رئیس و دو مستشار) تشکیل دهد. رسمیت دادگاه با حضور دو نفر از اعضا خواهد بود.

۲- محل استقرار این شعب در تهران می‌باشد و کلیه پرونده‌های مرتبط، توسط معاون اول قوه قضائیه به آن شعب ارجاع می‌شود و با تشخیص رئیس قوه قضائیه حسب ضرورت در مراکز استان‌ها نیز قابل تشکیل است.

۳- به تشخیص رئیس دادگاه، جلسات علنی و قابل انتشار در رسانه‌ها می‌باشد.

۴- کلیه مواعد قانونی لازم‌الرعایه مندرج در آیین دادرسی از قبیل ابلاغ و اعتراض حداکثر پنج روز

تعیین می‌شود.

- ۵- مفاد تبصره ماده ۴۸ ق.آ.د.ک در خصوص وکیل، در دادگاه نیز مجری خواهد بود.
  - ۶- هرگاه ضمن رسیدگی در دادگاه، نقص تحقیقاتی احراز شود دادگاه می‌تواند رأساً نیز نسبت به تکمیل تحقیقات اقدام نماید.
  - ۷- کلیه اتهامات اشخاص حقیقی و حقوقی و کشوری و لشکری مرتبط با پرونده ارجاعی اعم از مباشر، شرکاء و معاونین در یک شعبه رسیدگی می‌شود.
  - ۸- هرگونه تعلیق و تخفیف نسبت به مجازات اخلاک‌گران و مفسدان اقتصادی ممنوع است.
  - ۹- در کلیه موارد رسیدگی به جرائم مذکور، در صورت وجود دلایل کافی به تشخیص قاضی دادسرا و یا دادگاه، حسب مورد قرار بازداشت موقت تا ختم رسیدگی و صدور حکم قطعی صادر می‌شود. این قرار غیر قابل اعتراض در مراجع دیگر خواهد بود. هرگونه تغییری در قرار، توسط دادگاه رسیدگی‌کننده صورت می‌پذیرد.
  - ۱۰- آرای صادره از این دادگاه به‌جز اعدام، قطعی و لازم‌الاجرا می‌باشد. احکام اعدام با مهلت حداکثر ده روز قابل تجدیدنظرخواهی در دیوان عالی کشور می‌باشد.
  - ۱۱- آیین‌نامه اجرایی این مصوبه توسط رئیس قوه قضائیه تهیه و تصویب می‌شود.
  - ۱۲- این مصوبه برای مدت دو سال از تاریخ تصویب معتبر می‌باشد.
- رهبری در همان روز در پاسخ نوشت: «با پیشنهاد موافقت می‌شود. مقصود آن است که مجازات مفسدان اقتصادی سریع و عادلانه انجام گیرد. در مورد اتقان احکام دادگاهها دقت لازم را توصیه فرمائید»^۱.
- بررسی مفاد بندهای این استیذان و آیین‌نامه و بخشنامه صادره متعاقب آن موضوع این مقاله نیست ولی به اجمال باید گفت که این استیذان با عبور از علل و عوامل گسترش مفاسد کلان اقتصادی^۲، درصدد سرکوب آنها در یک فرایند قضایی سریع، خشن و غیرشفاف است، کما اینکه در صدر درخواست رئیس قوه قضائیه بر ضرورت «برخورد سریع و قاطع» با آنان تأکید شده است.^۳
- تشکیل شعبی خاص در دادگاه‌های انقلاب (بند ۱)، منع هرگونه تعلیق و تخفیف نسبت به مجازات اخلاک‌گران و مفسدان اقتصادی (بند ۸)، صدور قرار بازداشت موقت غیرقابل اعتراض تا زمان صدور حکم قطعی (بند ۹)، نشانه‌های خشونت قضایی در درخواست رئیس قوه قضائیه است. کاهش مواعد قانونی از

1. [https:// leader.ir/fa/content/21858](https://leader.ir/fa/content/21858)

۲. برای مطالعه بیشتر در خصوص ماهیت نظام اقتصادی در پیشگیری از جرایم اقتصادی مراجعه کنید به: (نقی پور نصیرآبادی و عالی پور، ۱۴۰۱).

۳. «اگرچه دولتهای تمامیت خواه با نظم بخشی اجباری به دنبال یکسان سازی فرمایشی هستند اما این شرایط به مشروعیت زدایی حداکثری از حاکمیت و عدم مقبولیت اجتماعی پاسخ های کنشی تحدیدگر و کیفرگرایی دولت اقتدارگرای فراگیر منتج خواهد شد» (دارابی، ۱۴۰۰: ۵۵).

قبیل ابلاغ و اعتراض به حداکثر پنج روز (بند ۴)، اعطای اختیار به دادگاه برای تکمیل تحقیقات (بند ۶)، قطعیت و لازم الاجرا تلقی شدن همه آرای صادره بجز اعدام و نیز کاهش مهلت اعتراض در احکام اعدام به ده روز (بند ۱۰)، را می‌توان نشانگر عزم قوه قضائیه برای رسیدگی سریع تلقی کرد.^۱ از سویی دیگر، ارجاع پرونده‌های مرتبط به شعب ویژه توسط معاون اول قوه قضائیه (بند ۲)، عدول از اصل علنی بودن رسیدگی‌ها و واگذار کردن آن به تشخیص رئیس دادگاه (بند ۳)، و تحدید حق انتخاب وکیل با تسری مفاد تبصره ماده ۴۸ ق.آ.د.ک به این دادگاهها (بند ۵)، شائبه‌هایی مبنی بر ارجاع گزینشی، مدیریت قضایی پشت پرده^۲، و بیگانه انگاری عامه وکلای دادگستری غیر از وکلای مورد تأیید قوه قضائیه، را به ذهن هر ناظر آگاه و مستقلى متبادر می‌سازد که نتیجه همه آنها عدم شفافیت قضایی و کاهش اعتماد عمومی به عملکرد دستگاه قضایی است.^۳

سرعت و قاطعیت در رسیدگی قضایی، باید با رعایت قانون، دقت، شفافیت و عدم تبعیض در رسیدگی‌ها همراه شود، در حالی که در این درخواست چنین رویکردی ملاحظه نمی‌شود. در مقدمه درخواست رئیس قوه قضائیه، استفاده از عباراتی همچون «جنگ اقتصادی» و «در راستای اهداف دشمن»، بیشتر به یک بیانیه سیاسی و ژورنالیستی می‌ماند تا اراده حل یک معضل قضایی. تأکید رهبری بر عادلانه بودن رسیدگی‌ها و دقت در اتقان احکام دادگاهها نشانگر نگرانی رهبری از کیفیت رسیدگی دادگاههای ویژه است.

۴.۱. استیذان برای تمدید فعالیت دادگاه‌های ویژه رسیدگی به مفاسد اقتصادی

طبق بند ۱۲ استیذان تأسیس دادگاه‌های ویژه، مدت اعتبار آن دو سال بود که در تاریخ ۱۳۹۹/۵/۲۰ به پایان رسید و رئیس وقت قوه قضائیه در استیذانی دیگر خواستار ادامه فعالیت آن دادگاهها تا پایان شهریور ۱۴۰۰ گردید. متن کامل درخواست وی و پاسخ رهبری به شرح زیر است:

«... احتراماً، پیرو استجازه شماره ۹۰۰۰.۲۳۳۳۳.۱۰۰ مورخ ۱۳۹۷.۵.۱۵ مبنی بر تشکیل شعب ویژه دادگاه انقلاب اسلامی جهت رسیدگی به پرونده‌های اخلاک‌گرا و مفسدان اقتصادی که با

۱. صدور و اجرای حکم اعدام سلطان سکه، ظرف کمتر از ۲ ماه از تاریخ استیذان و حتی قبل از تهیه و ابلاغ آیین نامه مندرج در بند ۱۱ نامه رئیس قوه قضائیه حاکی از این سرعت است. (سایت خبری فرارو، کد خبر: ۳۳، ۳۸۰۳۱۶، ۲۳ آبان ۱۳۹۷). تعجیل در دادرسی و نادیده گرفتن مهلت معقول را جز با شاخصه‌های گفتمان سیاست کیفری عوام‌گرا نمی‌توان تفسیر و تبیین نمود (آقاجانی؛ میرخلیلی؛ حاجی ده آبادی، ۱۴۰۰، ۲۰۰).

۲. «به منظور تضمین بیطرفی و اطمینان از عمل براساس قانون، ارجاع پرونده به قضات باید برابر یک قاعده کلی از قبل پیش بینی شده صورت گیرد و باید هر دستور یا مقرره‌ای که برای شخص یا سازمان معینی، ارجاع برخی پرونده‌ها را به قضات مشخص مجاز کرده، از اعتبار ساقط گردد» (حبیب زاده، کرامت، شهبازی نیا، ۱۳۸۹، ۳۷).

۳. غالب بندهای این نامه با ق.ا، ق.م.ا و ق.آ.د.ک مغایرت آشکار دارد. بررسی این مغایرت‌ها، نیازمند مجالی دیگر است.

موافقت حضرت مستطاب عالی، طی شماره ۱۳۵۲۸۷ مورخ ۱۳۹۷.۵.۲۱ به قوه قضائیه ابلاغ شده است، و با عنایت به استمرار شرائط و ضرورت های اعلام شده ضمن تأکید بر اینکه بزودی پیشنهادات و نیازمندی های قانونی این قوه در جهت مبارزه قاطع، سریع، قانونی و توأم با عدالت، به مجلس شورای اسلامی تقدیم خواهد شد، استدعا دارد در صورت صلاحدید به قوه قضائیه اجازه فرمائید امور شعب مذکور را با لحاظ برخی اصلاحات به شرح پیشنهادی ذیل تمشیت نماید.

۱- شعب مذکور با ترکیب سه نفر قاضی (یک رئیس و دو مستشار) با حداقل ۲۰ سال سابقه قضایی تشکیل و با حضور دونفر از اعضاء رسمیت می یابد و دارای صلاحیت های ذاتی دادگاه انقلاب، کیفری یک و دو خواهد بود.

۲- صلاحیت نسبی این شعب، اخلال عمده و کلان در نظام اقتصادی، موضوع قانون مجازات اخلالگران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹.۹.۱۹ و اصلاحات و الحاقات بعدی و ماده ۲۸۶ قانون مجازات مصوب ۱۳۹۲ بوده و موارد جزئی اخلال من جمله موارد مذکور در تبصره یک ماده ۲ قانون صدرالذکر چنانچه توأم با اتهام اخلال عمده و کلان نباشد از شمول صلاحیت این شعب خارج و در سایر شعب دادگاه ها رسیدگی شود.

۳- کلیه اتهامات شرکاء و معاونان جرم اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی، کشوری و لشکری و اتهامات متعدد هریک از متهمان در صورتی که همراه با اتهام اخلال عمده و کلان اقتصادی باشد، برابر مواد ۳۱۱ و ۳۱۲ ق.آ.د.ک، توأمأ در شعب مذکور رسیدگی خواهد شد.

۴- محل استقرار شعب ویژه در تهران می باشد و شعب مستقر در تهران دارای صلاحیت کشوری بوده و با تشخیص رئیس قوه قضائیه حسب ضرورت در مراکز استانها نیز قابل تشکیل است، شعب مستقر در مرکز هر استان دارای صلاحیت محلی استان مربوطه می باشد.

۵- علنی بودن دادگاه، انتشار مذاکرات جلسات دادرسی و آراء صادره و اعلام هویت متهمان و محکومان، مواعد ناظر به ابلاغ و اعتراض، نوع قرار تأمین و اعتراض به آن، تعلیق و تخفیف مجازات و وکالت در این دادگاهها تابع قواعد مندرج در قانون آئین دادرسی کیفری و سایر قوانین مرتبط می باشد.

۶- کلیه پرونده های مرتبط با نظارت و هماهنگی معاون اول قوه قضائیه ارجاع می گردد و جرائمی که قبل از تاریخ ۱۳۹۷.۵.۲۱ محقق شده چنانچه تاکنون به شعب ویژه ارجاع نگردیده قابل رسیدگی در این شعب نبوده و برابر ضوابط و مقررات قانونی در سایر شعب دادگاهها مورد رسیدگی قرار می گیرد.

۷- آراء صادره از این دادگاهها بجز احکام اعدام قطعی و لازم الاجرا بوده و احکام اعدام قابل فرجام خواهی در دیوان عالی کشور می باشد و کلیه احکام از حیث اعاده دادرسی و اعمال ماده ۴۷۷ تابع قوانین مربوط خواهد بود.

۸- آئین نامه اجرایی این مصوبه توسط رئیس قوه قضائیه تهیه و تصویب می شود.
۹- این مصوبه جایگزین مصوبه ابلاغی ۱۳۹۷.۵.۲۱ بوده و حداکثر تا پایان شهریور ۱۴۰۰ معتبر می باشد و در صورت بررسی و اظهار نظر مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان قبل از تاریخ مذکور یا لازم الاجرا شدن مصوبه مجلس منتفی می گردد. پاسخ رهبری: « با پیشنهاد جنابعالی موافقت می شود. تسریع در پیگیری پیشنهادات از مسیر قانونی و رعایت اتقان در احکام دادگاهها موکداً توصیه می شود.»^۱

در این استیذان چند نکته قابل ذکر است:

۱- برخی از بندهای خلاف قانون استیذان قبلی در این استیذان اصلاح شده است که ارجاع بند پنج این نامه به قوانین جاری در موضوع علنی بودن دادگاه، انتشار مذاکرات و آراء صادره و اعلام هویت محکومان و متهمان، مواعد ابلاغ و اعتراض و قرارهای تأمین کیفری، تعلیق و تخفیف مجازات و وکالت در دادگاههای ویژه از جمله آنهاست.

۲- مقدمه و بند ۹ نامه فوق، حاکی از آگاهی مقامات قوه قضائیه به لزوم مراجعه به فرآیندهای قانونی یعنی تصویب قانون از طریق مجلس و شورای نگهبان است. قوه قضائیه باید برای رفع خلأهای قانونی لوائح قضایی مناسب را به مجلس تقدیم کند ولی تاکنون اقدامی در این مورد صورت نگرفته است.

۳- پاسخ رهبری به این درخواست نیز حکایت از آن دارد که گرچه ایشان بر سرعت در رسیدگی قضایی به مفاسد اقتصادی تأکید و توجه دارد ولی پیگیری پیشنهادات از مسیر قانونی و رعایت اتقان در احکام دادگاهها نیز جزء توصیه ها و نگرانی های ایشان است.

۴- علیرغم پایان اعتبار استیذان دوم در پایان شهریور ۱۴۰۰، تداوم فعالیت دادگاههای ویژه، نه تنها خلاف قانون است، که حتی مبنای استیذانی هم ندارد.

۲. بررسی مبانی استیذان قضایی در پرتو قانون اساسی

پس از بررسی پنج فقره استیذان قضایی به عمل آمده در دهه های گذشته، در این قسمت برآنیم که در پرتو اصول قانون اساسی و قوانین عادی مرتبط، مبانی حقوقی موضوع را بررسی کنیم. در

۱. متن استیذان از آدرس <https://eghtesadi.ead.ir/> در دسترس می باشد که خبر موافقت رهبری در تاریخ

۱۴۰۰/۷/۱۲ به شماره ۵۰۹۶۴ منتشر گردیده است.

این راستا پرسشهای زیر قابل طرح است: رئیس قوه قضائیه به استناد کدام یک از اختیارات و صلاحیت‌های قانونی خود، به دنبال مدیریت قضایی مبتنی بر اختیارات ویژه است؟ مقام رهبری براساس کدام یک از اختیارات و صلاحیت‌های قانونی، چنین درخواستهایی را اجابت می‌کند؟ با فرض وجود محمل قانونی کافی برای استیذان و موافقت با آن، آیا فرایند قانونی لازم در استیذانهای قضایی طی شده است یا نه؟

۱.۲. مبنای استیذان از رهبری

حدود اختیارات، وظایف و مسئولیتهای نهادها و قوای حاکم به موجب قانون تعیین و اعمال می‌گردد و هیچ نهاد یا مقامی از این قاعده عام استثناء نیست. اصل لزوم قانونمندی در حیطه قوه قضائیه، به طور ویژه از فصل یازدهم ق.ا شامل اصول ۱۵۶ تا ۱۷۴ استظهار می‌شود که بر محوریت قوانین در عملکرد قوه قضائیه تأکید شده است. «وظایف موضوع اصل ۱۵۶ به دلیل ارتباط با حق‌ها و آزادی‌های افراد و حوزه عمومی الزاماً بایستی در چهارچوب قانون اعمال گردند و قوه قضائیه از جمله مجاز به جرم انگاری یا جرم زدایی، تغییر آیین دادرسی و یا تغییر در فرایند و مبانی نظارت بر حاکمیت قانون در سازمان‌های عمومی و مداخلات فراقانونی در امور قوه مجریه نیست» (گرچی ازندریانی؛ قهرمان زاده، ۱۳۹۴: ۱۰۸).

در اصول مذکور به دو وظیفه قوه قضائیه و رئیس آن تصریح گردیده است که اهمیت پابندی به قانون در قوه قضائیه را دو چندان نشان می‌دهد؛ اولاً، طبق بند ۳ اصل ۱۵۶ ق.ا «نظارت بر حسن اجرای قوانین» از وظایف ذاتی قوه قضائیه است که ابزارها و سازوکارهای مختلف آن در قوانین اساسی و عادی پیش بینی شده است. بدیهی است که «ناظر قانون» خود بیش از دیگران باید پایبند قانون باشد. ثانیاً، طبق بند ۲ اصل ۱۵۸ ق.ا «تهیه لوایح قضایی متناسب با جمهوری اسلامی» از وظایف شخص رئیس قوه قضائیه تلقی شده و او مکلف است برای رفع خلاءها و انجام بهتر وظایف آن قوه، لوایح مورد نیاز را به قوه مقننه تقدیم کند. بنابراین عدم ارائه به موقع لوایح قضایی متناسب به مجلس و توسل به شیوه‌های دیگر برای رفع و رجوع نیازهای قانونی آن قوه، تخلف از اصل ۱۵۸ تلقی می‌گردد.

تصریح به «تهیه لوایح قضایی متناسب با جمهوری اسلامی» در شمار «وظایف رئیس قوه قضائیه»، تأکید بر این معناست که اگر رئیس قوه قضائیه در ایفای وظایف قانونی خویش با نبود قانون یا وجود قانون نامتناسب با شرایط و نیازها روبرو شود، باید با تهیه و ارائه لایحه به قوه مقننه، ابتدا اجازه قانونی لازم را کسب و سپس به وظیفه قانونی خود قیام کند و نمی‌تواند بدون وجود قانون، راههای سلیقه‌ای و دلخواه دیگری را انتخاب نماید. در قانون اختیارات و وظایف رئیس قوه

قضائیه مصوب ۱۳۷۱/۱۲/۹ و قانون وظایف و اختیارات رئیس قوه قضائیه مصوب ۱۳۷۸/۱۲/۸ با اصلاحات و الحاقات بعدی، چیزی به نام استیذان یا استجازه ملاحظه نمی‌شود. در سیاست‌های کلی ابلاغی رهبری براساس بند ۱ اصل ۱۱۰ ق.ا.م از سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری^۱، سیاست‌های کلی قضایی^۲ و سیاست‌های کلی قضایی پنج ساله^۳ نیز به کرات بر لزوم رعایت قوانین به الفاظ و عبارات و جهات گوناگون تأکید شده و اینها همه نشانگر آن است که رئیس قوه قضائیه در ارائه هرگونه پیشنهاد تقنینی به قوه مقننه از اختیار کامل برخوردار است. «...رئیس قوه قضائیه، با توجه به موقعیت، شرایط و اختیاراتی که از نظر فقهی و حقوقی دارا است، نقش عمده‌ای در شکل‌گیری و گفتمان سیاست کیفری تقنینی ایفاء می‌کند...» (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۸: ۱۱). حتی در موارد اضطرار و نیاز فوری به قوانین جدید، می‌تواند از مجلس بخواهد که لایحه قضایی را به صورت سه فوریتی بررسی و تصویب کند. رئیس قوه قضائیه، باید از مسیر قانونگذاری رفع خلاء قانونی را دنبال کند و در مواردی که قانونی ناظر به معضل مورد نظر وجود دارد، به طریق اولی نمی‌تواند به این دلیل که قانون موجود را مناسب نمی‌داند، قوانین موجود را دور بزند. «تجربه عملی قوه قضائیه بعضاً نشان دهنده این است که در مقابله با جرائم اقتصادی دست به اقداماتی زده است که در قانون پیش بینی نشده است. صدور دو دستورالعمل برای رسیدگی به جرائم اقتصادی و بنیان گذاشتن شعب اختصاصی با عنوان مجتمع امور اقتصادی از سیاست‌گذاری‌های قوه قضائیه است که در خلاء قانون صورت گرفته است؛ دادن عنوان دستورالعمل برای رسیدگی‌های مجتمع امور اقتصادی نوعی نگارش آیین دادرسی است» (کوشا؛ دهقانی، ۱۳۹۶: ۹۱).

ضرورت طی مسیر قانونی و اجتناب از هرگونه شیوه فراقانونی، ریشه در اصل ۵۷ ق.ا.مبنی بر استقلال قوا دارد که ضامن تقسیم قدرت، نظارت و کنترل بین قوا و جلوگیری از خودکامگی قضایی است. از این روی، استیذان چه برای پر کردن خلاء قانون و چه برای کنار زدن قانون موجود، علاوه بر مغایرت با قانون اساسی و قوانین عادی، با اصل بنیادین استقلال قوا، آشکارا مغایرت دارد. با عنایت به آنچه گفته شد، شاید تنها محمل قانونی موجود برای استیذان را، بند ۸ اصل ۱۱۰ ق.ا. معرفی کنند. از نحوه نگارش مقدمه استیذانهای پیش گفته پیداست که روسای قوه قضائیه با

۱. ابلاغی ۱۳۹۸/۷/۶ مندرج در سایت خبری فرارو در تاریخ ۱۳۹۸/۷/۶ کد خبر ۴۱۳۰۶۴

۲. جالب آنکه «سیاست‌های کلی قضایی» مصوب ۱۳۸۱/۷/۲۸ در روزنامه رسمی شماره ۱۷۰۱۲ مورخ ۱۳۸۲/۵/۴ درج گردیده و مجدداً همان متن با عنوان «سیاست‌های کلی نظام در خصوص امنیت قضایی» در روزنامه رسمی شماره ۱۷۹۹۵ مورخ ۱۳۸۵/۹/۱۵ نیز درج گردیده است!

۳. معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات معاونت حقوقی ریاست جمهوری، مجموعه تنقیحی قوانین و مقررات جرایم و مجازاتها، چاپ دوازدهم، فروردین ۱۳۹۷، ص ۶۴۴.

همین تلقی، طلب اذن کرده‌اند. از بند (ب) ماده ۲۷ آیین نامه داخلی مجمع چنین استنباط می‌شود که رئیس قوه قضائیه می‌تواند حل معضل را از مقام رهبری بخواهد (نجابت خواه، تقی‌زاده، ظریفی، ۱۳۹۶: ۲۶).

۲.۲. نظارت ناپذیری اقدامات و تصمیمات رئیس قوه قضائیه

از دیدگاه حقوق اداری، هر مقامی جهت ایفای وظایف و مسئولیت های سازمانی خویش می‌تواند در حدود قانون، تصمیمات مقتضی اتخاذ نماید. این تصمیمات می‌تواند در قالبهای گوناگون حقوقی مثل آیین نامه، بخشنامه، دستورالعمل، شیوه نامه و امثال آن متجلی گردد. اما صرفنظر از تعاریف و جایگاه حقوقی متفاوت هر یک از عناوین مذکور در سلسله مراتب نظام حقوقی و اداری کشور، تصمیمات یا اقدامات مقامات سیاسی یا اداری در صورتی محل اعتبار است که مسیر اجرای قوانین را هموار نماید. نظارت بر اعمال و تصمیمات متخذة توسط مقامات سیاسی یا اداری از لوازم حاکمیت قانون است. در غیر این صورت، قدرت عمومی که باید در جهت خیر عمومی و مصالح اجتماعی بکار گرفته شود، در خدمت منافع فردی و سلايق گروهی و سیاسی قرار خواهد گرفت.

قانون اساسی ما برای اعمال نظارت بر چگونگی کاربست قدرت عمومی، سازوکارهایی پیش بینی کرده است که نظارت شورای نگهبان بر مصوبات مجلس از لحاظ عدم مغایرت با شرع و قانون اساسی و نظارت مجلس بر تصویب نامه‌ها و آیین نامه‌های دولت از آن جمله‌اند. اصل ۱۷۰ ق.ا نیز علاوه بر اینکه قضاات دادگاه‌ها را به خودداری از اجرای تصویب نامه‌ها و آیین نامه‌های دولتی مخالف با قوانین و مقررات اسلامی یا خارج از حدود اختیارات قوه مجریه مکلف ساخته است، به هرکسی اجازه داده است که ابطال اینگونه مقررات را از دیوان عدالت اداری تقاضا کند. با این حال، شورای نگهبان در مقام مفسر قانون اساسی، در پاسخ به استفسار رئیس وقت قوه قضائیه در مورد قلمرو شمول اصل ۱۷۰، اعلام کرده است که «با توجه به قرینه قوه مجریه در قسمت اخیر اصل ۱۷۰ ق.ا، مقصود از تعبیر دولتی در این اصل، قوه مجریه است»^۱. با این تفسیر تصویبنامه‌ها و آیین نامه‌های سایر مقامات و مراجع عمومی از جمله رئیس قوه قضائیه، که هرآینه مخالفت آنها با قوانین و مقررات اسلامی یا خروج آنها از حدود اختیارات صادرکننده، دور از احتمال نیست، از قلمرو نظارت قضایی مذکور در اصل ۱۷۰ خارج گردد.

در همین راستا، تبصره ماده ۱۲ قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری (۱۳۹۲) رسیدگی به آیین نامه‌ها، بخشنامه‌ها و تصمیمات رئیس قوه قضائیه را از صلاحیت دیوان عدالت

۱. نظریه شماره ۸۳/۳۰/۹۳۸۷ مورخ ۱۳۸۳/۱۰/۲۱، در: مرکز تحقیقات شورای نگهبان، مجموعه نظریات شورای

نگهبان، چاپ دوم، ۱۳۸۹، ص ۲۵۱

اداری خارج کرده است که نتیجه آن نظارت ناپذیری اقدامات و تصمیمات رئیس قوه قضائیه و عدم امکان دادخواهی شهروندان در این باره است. بنابراین با فرض احتمال خلاف شرع یا قانون بودن اقدام رئیس قوه قضائیه، هیچ سازوکار قانونی، جز ممانعت و مخالفت رهبری، برای نظارت بر آن وجود ندارد.

۳.۲. مبنای موافقت رهبری با استیذان

همانگونه که پیشتر ملاحظه شد، در تمام موارد پیش گفته با استیذان های به عمل آمده موافقت شده است. اکنون پرسش اساسی این است که مبنای حقوقی موافقت رهبری با موارد استیذان چیست؟

این پرسش فی الواقع به حدود اختیارات رهبری باز می گردد که شرایط خاص دهه اول استقرار جمهوری اسلامی و رهبریت بلامنازع بنیانگذار آن و مقبولیت وی در میان عامه مردم، در کنار کمبود آگاهی های حقوقی آنها، مانع از بیان آشکار چنین پرسشی می گردید. با افزایش وسیع اختیارات رهبری در بازنگری سال ۱۳۶۸ و ظهور جریانهای سیاسی رقیب در کشور، اختلاف نظر در مورد حدود وظایف و اختیارات رهبری، تاحدودی میدان ظهور یافت به طوری که عده ای با اعتقاد به ثنوری «حکومت اسلامی» (و نه جمهوری اسلامی)، اختیاراتی نامحدود برای رهبری قایل بوده و هستند و با استناد به عبارت «ولایت مطلقه» در اصل ۵۷ ق.ا، برای دیدگاه مختار خود، صورت حقوقی تدارک می بینند.^۱ اما بسیاری از صاحب نظران و حقوقدانان، عبارت مذکور را در پرتو اصل ۱۱۰ ق.ا معنا کرده و بر این باورند که «ولایت مطلقه» مقرر در اصل ۵۷، در اصل ۱۱۰ تعریف و تبیین شده و به موارد ۱۱ گانه آن اصل محدود می شود.^۲

این نوشتار بی آنکه درصدد نقد و بررسی دو دیدگاه مذکور باشد، بر این باور است که دیدگاه اخیر با منطق حقوقی و روح قانون اساسی سازگارتر است، چه آنکه قول به اطلاق اختیارات رهبری و مخالفت با وجود چارچوب قانونی برای آن، قبل از هر چیز، جایگاه قانونی خود رهبر را زیر سؤال می برد. برخلاف افراد یا گروههایی که با استناد به عبارت «ولایت مطلقه» در اصل ۵۷، موارد

۱. این گروه «با توجه به حق حاکمیت الهی ولی فقیه و نصب وی از جانب معصوم (ع) به ولایت مطلقه ولی فقیه قائل هستند. اینان ولایت فقیه را فوق قانون اساسی، محیط بر آن و مشروعیت بخش نسبت به آن می دانند» (اصلائی؛ بحرودی، ۱۳۹۱، ۲۱۱).

۲. «در واقع عدد مفهوم دارد و نفی غیر است. در قانون اساسی وظایف رهبری معین شده است و این موارد از نظر حقوقی نشان دهنده حصر است» (محقق داماد، ۱۳۷۸، ۱۳) در: (ایزدی فرد، ۱۳۸۳، شماره ۲۵). البته وظایف و اختیارات مقرر در اصل ۱۱۰ بازنگری شده، به نوبه خود بسیار کلی و تفسیرپذیر بوده و به سختی می توان آنها را در چارچوبی مشخص قرار داد.

احصایی در اصل ۱۱۰ را فقط قسمتی از اختیارات رهبری معرفی می‌کنند، بنیانگذار و رهبر کنونی جمهوری اسلامی، همواره خود را تابع قانون معرفی کرده و همگان را به اطاعت از قوانین موضوعه فراخوانده‌اند.^۱

با این تلقی از اختیارات رهبری به نظر می‌رسد موافقت با استیذان شاید فقط بر پایه بند ۸ اصل ۱۱۰ ق.ا. توجیه پذیر باشد. طبق آن بند «حل معضلات نظام که از طرق عادی قابل حل نیست، از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام» از وظایف و اختیارات رهبری است. برای توجیه استیذان در پرتو عبارت مذکور سه شرط لازم است: نخست اینکه، موضوع مورد استیذان «معضل نظام» تلقی شود؛ دوم اینکه، از طریق عادی قابل حل نباشد؛ و سوم اینکه، از طریق مجمع به حل معضل اقدام شود.

۴.۲. تشخیص وجود معضل

طبق بند هشتم اصل ۱۱۰ ق.ا. «حل معضلات نظام» از وظایف و اختیارات رهبری است. «معضلات، جمع معضل است و با اضافه شدن به نظام شامل وضعیت‌های بحرانی، غیر طبیعی و نیز گره‌های کور قانونی و اجرایی می‌شود که روند طبیعی امور و نظم جامعه را با مشکل مواجه می‌سازد» (رجائی، ۱۳۸۱: ۴۴). بنا بر اظهارات عضو شورای بازنگری قانون اساسی، «معضل معمولاً در جایی گفته می‌شود که از مجاری عادی، قابل حل نیست؛ یعنی اگر ما مشکلی داریم که می‌توانیم طرح بیاوریم در مجلس، مجلس هم بلافاصله تصویب بکند، بعد هم بیاورد در شورای نگهبان، بعد هم به دولت ابلاغ بشود، بعد دولت عمل بکند، این معضل نیست؛ معضل آنجایی است که یک مشکلی پیش می‌آید از طریق عادی نمی‌شود حل کرد به مجمع تشخیص مصلحت می‌گویند شما این کار را بکن...» (محمدی‌زدی، صورت مشروح مذاکرات شورای بازنگری قانون اساسی (جلسه- ۱۴، ۲۱۷، ۲).

بدیهی است که تشخیص وجود معضل با رهبری است. شورای بازنگری قانون اساسی در مذاکرات بازنگری اصل ۱۱۰ بر این امر تصریح کرده است (صورت مشروح مذاکرات شورای بازنگری قانون اساسی، ۱۳۶۹: ۱۶۴۳). این وظیفه و اختیار در بازنگری قانون اساسی در مرداد ۱۳۶۸ به رهبری سپرده شد. «ملاک در اعلام و تشخیص معضل در سال‌های ابتدایی (دهه اول استقرار نظام جمهوری اسلامی)، خروج کشور از بحران به دلیل جو حاکم بر آن زمان، تسهیل در انجام وظایف

۱. «حکومت در اسلام به مفهوم تبعیت از قانون است، و فقط قانون بر جامعه حکم فرمایی دارد» (امام خمینی، ۱۳۷۷،

۳۴) در: (رهبری، سایت پرتال امام خمینی، ۲۷ اردیبهشت ۱۳۹۶، کد مطلب: ۱۵۱۵۰۲)

۲. در: (خبرگزاری فارس، ۳ اسفند ۱۳۹۳، شماره: ۱۵۳۹، ۱۳۹۳۱۱۲۸۰۰)

قانونی و رسیدن به مقاصد مورد نظر دستگاه درخواست کننده (حل معضل) بوده است» (نجابت خواه، تقی‌زاده، ظریفی، ۱۳۹۶: ۲۹). با وجود اضافه شدن حل معضلات نظام به وظایف و اختیارات رهبری در بازنگری سال ۱۳۶۸، تاکنون هیچ مقرر قانونی، قلمرو مفهومی و مصداقی معضل و سازوکار تفصیلی چگونگی اعلام و تشخیص آن را تبیین نکرده است. تنها مقرر موجود در این باره آیین نامه داخلی مجمع مصوب ۱۳۷۶ است که آن هم از اجمال رنج می برد. لازمه «عقل و منطق و مشی قانون اساسی این است که اعمال این اختیار محدود به موارد بسیار معدودی باشد، که ندرتاً ممکن است در کشور پیش آید و چاره ای جز توسل به این طریق برای خروج از بن بست وجود نداشته باشد» (مهرپور، ۱۳۹۱: ۱۳۱).

در چنین خلأی، راهی جز رجوع به رویه عملی سالیان گذشته باقی نمی ماند. مطالعه سابقه موضوع در بیش از سه دهه گذشته حاکی از آن است که یافتن راههای قانونی در حل اختلاف قوا، دستیابی به احکام شرعی ثانوی برای مصلحت نظام از طریق مجمع، و رفع بن بست‌های قانونی حادث در اعمال هر یک از قوا، از اهداف ارجاع موضوعی به عنوان «معضل» توسط رهبری به مجمع بوده اند. از مصادیق معضلاتی که بنا به دلایل و اهداف مذکور به استناد بند ۸ اصل ۱۱۰ به مجمع ارجاع شده اند می توان به اختلاف مجلس و رئیس وقت قوه قضائیه در چگونگی معرفی و انتخاب حقوقدانان شورای نگهبان، نحوه وصول مطالبات بانکها از اشخاص، نحوه رسیدگی به دعاوی احوال شخصیه و تعلیمات دینی ایرانیان غیرشیعه در دادگاهها و نحوه حل اختلاف مجلس و شورای نگهبان در مورد بودجه قوه قضائیه در برنامه چهارم توسعه، اشاره کرد.^۱

استیذان رؤسای قوه قضائیه از رهبری را باید تکاپو برای رفع بن بست قانونی در راه ایفای وظایف آن قوه تلقی کرد که چه از منظر اختیارات درخواست کننده استیذان و چه از منظر اختیارات مرجع مورد استیذان، هیچ راهی جز توسل به بند ۸ اصل ۱۱۰ ق.ا برای توجیه آن وجود ندارد.^۲ جالب آنکه استیذانهای قضایی گاهی در جهت «عبور از قانون» (مثل استیذان برای عدم اجرای تشریفات رسیدگی ماده ۴۵۰ ق.آ.د.ک و یا عدم اعمال برخی قواعد ق.م.ا یا ق.آ.د.ک در رسیدگی‌های ویژه به جرایم اخلاک‌گران و مفسدان اقتصادی) و گاهی دیگر در جهت «خلق قانون»

۱. برای مطالعه بیشتر مراجعه کنید به: (نجابت خواه، تقی‌زاده، ظریفی، پیشین).

۲. گزارش خبرنگار حوزه سیاسی گروه فضای مجازی باشگاه خبرنگاران جوان: «به گفته رهبر معظم انقلاب بسیاری از مسئولان برای استثناء قرار دادن خود و پیشرفت کاری که مدنظر دارند به فکر ولایت فقیه می افتند که بالاخره ولی فقیه اجازه بدهد. به عنوان مثال در موضوع اجرای قانون منع به کارگیری بازنشستگان و یا اطلاع دادرسی در پرونده‌های اقتصادی در مواقعی که کشور با فشارها و مشکلات اقتصادی روبرو است، هرگاه دستگاه‌ها در بن بست قانونی قرار می گیرند به فکر ولایت فقیه و استفاده از اصل ۱۱۰ اختیارات رهبری می افتند.» (باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۷ آذر ۱۳۹۷).

(مثل استیذان تمدید ق.آ.د.ک) صورت گرفته‌اند. از این رو، توجیه این قبیل موارد در پرتو بند ۸ اصل ۱۱۰ قانون اساسی، بسیار دشوار به نظر می‌رسد. اما با فرض اینکه استیذان کننده و مرجع مورد استیذان، مستند خود را بند ۸ اصل ۱۱۰ بدانند، پرسش این است که آیا سازوکار مقرر در آن بند از لحاظ «احراز معضل»، «غیرقابل حل بودن آن از طرق عادی» و «حل آن از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام» مراعات شده است یا نه.

۵.۲. عدم رعایت سازوکار حل معضل

در بخش نخست این نوشتار به پنج مصداق روشن استیذان قضایی یعنی توسعه صلاحیت سازمان قضایی نیروهای مسلح، تمدید اعتبار قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری، تصمیم گیری دادگاههای تجدیدنظر بدون دعوت از طرفین و تشکیل دادگاههای ویژه رسیدگی به اخلاص و افساد اقتصادی و نیز استیذان تمدید فعالیت آن دادگاهها پرداختیم. در دو مورد اول، اساساً مشکل یا معضلی از لحاظ ماهوی وجود نداشته است؛ از لحاظ شکلی نیز، توسعه صلاحیت محاکم نظامی یا تمدید اعتبار ق.آ.د.ک، به آسانی از طریق تهیه و ارائه لوایح قضایی به مجلس در زمان مناسب خود قابل حل بوده و نیازی به استیذان نبوده است.

در مورد سوم تصور بر این بوده که دعوت از اصحاب دعوا در دادگاههای تجدیدنظر موجب اطالۀ دادرسی می‌شود و استیذان برای کاستن از این معضل صورت گرفته است. در مورد چهارم فرض تقاضای استیذان این بوده است که با تشکیل دادگاههای ویژه اقتصادی و تعطیلی برخی مواد ق.م.ا و ق.آ.د.ک می‌توان به شکلی سریع‌تر و قاطع‌تر به مقابله با جنگ اقتصادی دشمن توفیق یافت و از پس اخلاص و افساد اقتصادی برآمد.

با فرض صحت این تصورات و مفروضات، از لحاظ شکلی راه حل این معضلات، تدوین و ارائه لوایح قضایی مناسب به مجلس برای اصلاح قوانین موجود یا تصویب قوانین لازم است و توسل به طریق استیذان با اصول متعدد قانون اساسی مغایرت دارد. اما از لحاظ ماهوی، فروکاستن علل متعدد معضل مزمن و دیرینه اطالۀ دادرسی به دعوت از اصحاب دعوای کیفری در دادگاههای تجدیدنظر، بسیار ساده انگارانه و دور از واقعیت است. بحران در سیاست جنایی، ناکارآمدی در مهار بزهکاری، فساد اقتصادی و اداری گسترده، اعتقاد به سیاستهای زود بازده و اخذ نتایج زود هنگام، مقامات قضایی را به سمت اختصارگرایی در رسیدگی و اداری سازی نظام قضایی سوق داده است (رستمی، ۱۴۰۰: ۳۰۷).

همچنین، این تلقی که بتوان با توسل به پیشگیری کیفری از نوع شدید و سریع آن در دادگاههای ویژه، به مصاف اژدهای هزار سر فساد سازمان یافته اقتصادی و اداری پرداخت، فقط از

زاویهٔ عوامگرایی کیفری^۱ و تسکین افکار عمومی توجیه پذیر است. مبارزه با این فساد نهاده‌ها شده، پیش و بیش از پیشگیری سرکوبگرانه کیفری، نیازمند مطالعه‌ای عمیق و آزاد در علل و عوامل تولید فساد و توسل به پیشگیری اجتماعی و پیشگیری وضعی، از جمله فرهنگ فسادستیز، اصلاح ساختارها، حذف انحصارها، ترویج رقابت اقتصادی، چابک سازی دولت، واگذاری امور به بخش خصوصی واقعی، شفافیت قوانین و سازوکارها، مدیریت تعارض منافع و نظارت‌های هوشمند و آزادی رسانه ها و ... است.^۲

طی دهه‌های گذشته قوانین کیفری متعددی در این زمینه وضع گردیده است که از میان آن‌ها می‌توان به قانون مبارزه با اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۶۹ و ق.م.ا ۹۲ که در کنار دیگر جرایم به صورت ویژه و اخص به جرایم اقتصادی پرداخته است، اشاره کرد. در کنار این قوانین، طرحی با عنوان "تشکیل سازمان مبارزه با جرائم اقتصادی" طبق اصل ۸۵ توسط کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس تدوین گردیده است. طرح مذکور با توجه به نامه رئیس قوه قضائیه مبنی بر تقاضای حکم حکومتی برای مبارزه با مفساد اقتصادی از مرحله ارجاع به صحن علنی مجلس بازماند و بر این اساس اعضای کمیسیون قضایی تصمیم گرفتند برای این که مصوبات اعضای کمیسیون، منافاتی با دستورات ایشان نداشته باشد، ماده ۵۰ را به طرح اضافه کنند که براساس آن با توجه به این که حکم حکومتی رهبری حکمی موقت است، تا زمان اتمام این حکم براساس آن عمل خواهد شد.^۳ قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد مصوب ۸۵/۳/۲۱، موسوم به کنوانسیون مریدا نیز از دیگر موارد موجود در این زمینه می‌باشد. قوانین پیش گفته و دهها قانون مرتبط دیگر حاکی از وجود طریق قانونی و عادی برای

۱. «عوام گرایی کیفری رویکردی است که براساس آن سیاست گذاران و دست اندرکاران عدالت کیفری به منظور جلب آرای عمومی، کسب مشروعیت و حمایت عامه مردم، بدون توجه به یافته‌های علمی، دیدگاه‌های نخبگان و معیار اثربخشی و کارآمدی، سیاست‌ها و برنامه‌هایی را تدوین و اجرا می‌کنند که هم سو با انتظارات مقطعی و زودگذر مردم است» (فرجیها، مقدسی، ۱۳۹۳: ۲۷).

۲. در این راستا، این پرسش مطرح است که سرکوبگری کیفری بدون توجه به عوامل فساد، چه تأثیری در کاهش اخلاخ و افساد اقتصادی داشته است. به نظر می‌رسد فقط ذکر یک نمونه کافی است. زمانی که سلطان سکه در ۲۳ آبان ۱۳۹۷ با حکم دادگاه ویژه رسیدگی به جرایم اخلاک‌گران و مفسدان اقتصادی به اتهام اخلاخ و افساد در بازار سکه و طلا اعدام شد قیمت سکه تمام بهار آزادی بالغ بر ۴ میلیون تومان بود. اکنون در خرداد ۱۴۰۱ قیمت سکه بیش از سه برابر افزایش داشته و بالغ بر ۱۴ میلیون تومان است!!!

۳. ماده ۵۰ طرح تشکیل سازمان مبارزه با جرائم اقتصادی: «به جرائم موضوع قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور و اصلاحات و الحاقات بعدی آن براساس حکم حکومتی رهبری مورخ ۲۰ / ۵ / ۹۷ مطابق احکام مذکور و در مدت زمان آن حکم رسیدگی میشود و پس از انقضای مدت زمان حکم مزبور، رسیدگی به این جرم نیز مانند سایر جرائم اقتصادی برابر احکام این قانون صورت می‌گیرد». (مشرق، ۲۸ مرداد ۱۳۹۷).

حل معضل از طریق مجلس شورای اسلامی بوده و به معنای نفی خلاء قانونی در حوزه جرایم اقتصادی است.

با فرض پذیرش وجود معضل، شرط دوم استفاده از سازوکار بند ۸ اصل ۱۱۰، این است که آن معضل «از طریق عادی قابل حل نباشد» و فقط با استفاده از اختیارات خاص رهبری چاره جویی شود. اما همانگونه که پیشتر اشاره شد، از نظر نگارنده، اولاً، حل معضلاتی همچون اطاله دادرسی یا فساد اقتصادی با صرف تغییر چند ماده قانون و تشکیل دادگاه ویژه میسر نیست و ثانیاً، اگر هم میسر باشد، می‌توان با ارائه لوایح قضایی مناسب و به هنگام به مجلس شورای اسلامی، از طریق عادی مذکور در قانون اساسی به حل معضل پرداخت.

و سرانجام شرط سوم استفاده از سازوکار بند ۸ اصل ۱۱۰، این است که معضل حادث «از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام» حل گردد. صرفنظر از اختلاف نظرها در مورد عبارت «از طریق»^۱ در آن بند، شیوه طرح موضوعات مربوط به حل معضل نظام که توسط رهبر به مجمع ارجاع می‌گردد در مواد ۲۶، ۲۷ و ۳۰ آیین نامه داخلی مجمع تبیین شده و رهبر در مقام حل معضلات نظام مستقلاً نمی‌تواند عمل کند بلکه طریق حل معضل را باید از مجمع بخواهد. در واقع حل معضل با استفاده از خرد جمعی و قوه کارشناسی مجمع موضوعیت دارد و اگر رهبر پیشنهادها را مجمع را نپذیرد، باز هم باید موضوع برای بررسی بیشتر و ارائه راه حل جدید به مجمع برگردد (نجات خواه، تقی زاده، ظریفی، ۱۳۹۶: ۴۰).

اما برخلاف آنچه گفته شد، موافقت رهبری با استیذانهای قضایی، مسبوق به ارجاع یا حتی اخذ نظر مشورتی از مجمع نیست و مقام رهبری بلافاصله با تقاضا موافقت کرده است.^۲ به عنوان نمونه، با درخواست مورخ ۱۳۸۸/۱۲/۲۴ رئیس وقت قوه قضائیه مبنی بر تمدید مدت آزمایشی قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری^۳، یک روز بعد^۴ موافقت شده است. همچنین درخواست مورخ ۱۳۹۷/۵/۲۰ رئیس وقت قوه قضائیه برای تشکیل دادگاههای ویژه رسیدگی به

۱. «... نظر من این است که وقتی «از طریق» گفته یعنی وقتی به مجمع آمده این مجمع است که تصمیم می‌گیرد و حل می‌کند. دیگر بعد از این احتیاجی به امضاء و تأیید رهبری ندارد ... من کلمه از طریق را بیشتر از مشورت می‌بینم ...» (مهرپور؛ ملایری (مصاحبه با آیت الله هاشمی رفسنجانی)، ۱۳۸۱، ۲۴).

۲. در استنباط از موافقت رهبری با تشکیل دادگاههای ویژه اقتصادی گفته شده است: «اینکه ایشان فرموده‌اند رسیدگی سریع و عادلانه انجام گیرد و احکام دادگاهها متقن باشد، این است که مجوز اقدام سریع قانونی و خارج از نوبت را به ریاست قوه قضائیه داده‌اند که مفهوم آن احتمالاً می‌تواند تصویب قوانین با دو یا سه فوریت در مجلس و یا اقدام از طریق بند ۸ اصل ۱۱۰ از طریق مجمع تشخیص مصلحت باشد» (فرهیختگان آنلاین، ۲۲ مرداد ۱۳۹۷).

۳. نامه شماره ۱۰۰/۶۲۳۳۹/۹۰۰ مورخ ۱۳۸۸/۱۲/۲۴ رئیس قوه قضائیه

۴. پاسخ شماره ۱/۱۶۷۴۳ مورخ ۱۳۸۸/۱۲/۲۵ دفتر رهبری

مفاسد اقتصادی، در ۱۳۹۷/۵/۲۰ یعنی در همان روز اجابت شده است. شاید از موافقت سریع رهبری با استیذان رئیس قوه قضائیه و عدم ارجاع موضوع درخواست به مجمع بتوان چنین برداشت کرد که مقام رهبری موضوع‌های مورد استیذان را مشمول بند ۸ اصل ۱۱۰ ق.ا تلقی نکرده‌اند. با توجه به توضیحات پیشین هیچ یک از موارد استیذان، در حد معضل غیرقابل حل از طرق عادی نبوده است. البته اگر این برداشت از نحوه موافقت رهبری صحیح باشد، پرسش مقدر مهم تر این است که پس مبنای موافقت ایشان، کدام یک از اصول قانون اساسی بوده است؟

گفتنی است گاهی کیفیت موافقت رهبری با استیذان، حاکی از کراهت ایشان به این قبیل روشها و نگرانی از تبعات آنهاست. مثلاً ایشان در پاسخ به استیذان تشکیل دادگاههای رسیدگی به مفاسد اقتصادی چنین مرقوم داشته‌اند: «با پیشنهاد موافقت می‌شود. مقصود آن است که مجازات مفسدان اقتصادی سریع و عادلانه انجام گیرد. در مورد اتقان احکام دادگاه ها دقت لازم را توصیه فرمائید». در استیذان دیگر برای تمدید فعالیت آن دادگاهها نیز دوباره بر طی مسیر قانونی و اطمینان از اتقان احکام تأکید شده است. تأکید بر سرعت و عدالت در رسیدگی و دقت در اتقان احکام دادگاهها و طی فرایندهای قانونی، از این نگرانی به حق ناشی می‌شود که عدول از قوانین آمره حقوق کیفری و رجوع به روشهای سریع، میانبر و مبتنی بر سلیقه فردی، با ماهیت امر قضا سازگار نیست و می‌تواند به بی عدالتی، تبعیض و افزایش اشتباهات قضایی منتهی گردد. به عبارت دیگر، زیر پا گذاشتن قانون به نام مبارزه با فساد، از رهگذر توسل به سلايق و صلاحیتهای شخصی، خود فساد می‌مُضاعف است.^۱

نتیجه‌گیری

در چهار دهه گذشته گاهی رؤسای قوه قضائیه برای رفع و رجوع مشکلات قضایی براساس ضرورت و مصلحت‌ها، به استفاده از اختیارات رهبری متوسل گردیده‌اند. گاهی رفع خلاء فقدان قانون و گاهی دیگر عبور از موانع مربوط به وجود یک قانون، دستاویز استیذان قضایی بوده است که از قضا همه موارد استیذان قضایی به قلمرو حقوق کیفری مربوط می‌شوند.

اهمیت رعایت مقررات آمره آیین دادرسی کیفری در صیانت از حقوق فرد و جامعه بر اصحاب حقوق پوشیده نیست و در اهمیت آن از منظر قانون اساسی تردیدی نیست. رسیدگی به پرونده‌های کیفری از بدو تا ختم باید مبتنی بر قانون و از طریق مرجع صالح قضایی انجام شود و هرگاه رئیس قوه قضائیه احساس کند که با خلاء قانون روبروست یا اصلاحاتی در قوانین و تشکیلات قضایی لازم است، راه حل آن «تهیه لوایح قضایی متناسب» طبق وظیفه مقرر در اصل ۱۵۸ ق.ا است. این مسیر

۱. برای مطالعه بیشتر در مورد آثار زیانبار فردگرایی در امور قضایی، رک: (آخوندی، ۱۳۷۹، ۱۱۳ تا ۱۱۹).

حتی در موارد بسیار ضروری و فوری، پیش روی رئیس قوه قضائیه گشوده است زیرا وی می تواند با درخواست بررسی فوری لوایح قضایی ارسالی به مجلس، در کمترین زمان ممکن به قانون مطلوب دست یابد. امتناع از مراجعه به طرق قانونی در حل چالش های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و توسل به اختیارات ویژه فراقانونی جهت غلبه موقت بر بحران، تهدیدی جدی علیه مقبولیت و مشروعیت نظام حاکمیتی به شمار می آید. پیش بینی سازوکارهای دادرسی افتراقی و اختصاصی به منزله نشان دادن سلايق و امیال شخصی به جای قانون است که به زیر پا نهادن قوانین موضوعه و الزامات بنیادین امنیت قضائی و نقض حقوق شهروندان منتهی می شود.

عدم ارائه لوایح مناسب به قوه مقننه و توسل به شیوه استیذان و هزینه کردن از موقعیت منحصر به فرد شخص اول کشور، شاید مسیری ساده و سریع تلقی گردد، اما در قانونی بودن و فایده مندی آن جای تأمل فراوان وجود دارد. از منظر قانونمندی، طبق اصل ۱۵۸ ق.ا، تنها راه رفع احتیاجات قانونی قوه قضائیه، «ارائه لوایح متناسب» به مجلس است؛ از این رو، نه در قانون اساسی و نه در قوانین عادی شیوه دیگری از جمله استیذان از رهبری پیش بینی نشده است. تنها توجیه قانونی محتمل برای استیذان از رهبری، بند ۸ اصل ۱۱۰ ق.ا است. از ماده ۲۷ آیین نامه داخلی مجمع تشخیص مصلحت استنباط می شود که رئیس قوه قضائیه مثل وزیر یا رئیس هر دستگاه دولتی یا عمومی، می تواند برای حل معضل مورد تشخیص خود، از رهبری استمداد کند. اما لازمه رفتن به این مسیر، احراز سه شرط وجود معضل، غیرقابل حل بودن آن از طرق عادی و حل آن از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام است.

از لحاظ شرط وجود معضل، روشن است که در مواردی همچون درخواست تمدید اعتبار قانون آزمایشی آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری از رهبری برای اجتناب از خلاء قانونی به این دلیل که تعطیلات نوروزی مجلس مانع از تمدید به موقع آن قانون خواهد شد، اساساً معضل به عدم ارائه به موقع لایحه به مجلس توسط رئیس وقت قوه قضائیه مربوط می شود. در سایر موارد که مثلاً معضل اطاله دادرسی، بهانه استیذان برای عدم دعوت از اصحاب پرونده کیفری در رسیدگی دادگاههای تجدیدنظر بوده است و یا مقابله با جنگ اقتصادی دشمن از طریق برخورد سریع و قاطع با اخلاگران و مفسدان اقتصادی، دستاویز استیذان برای تشکیل دادگاه های ویژه قرار گرفته است، شاهد نگاهی بسیار سطحی و ساده انگارانه به معضلاتی مزمن و چندوجهی هستیم که به جای مطالعه و چاره اندیشی عمیق در علل و عوامل گوناگون اطاله دادرسی و فساد گسترده اقتصادی و سازمانی، حل معضل را در دادرسی سریع و خشن به بهای نقض اصول و معیارهای دادرسی عادلانه جستجو می کند.

در مورد شرط دیگر توسل به سازوکار بند ۸ اصل ۱۱۰ یعنی «غیرقابل حل بودن معضل از طرق عادی» باید گفت که در تمام استیذان‌های صورت گرفته، طریق عادی برای حل مشکل یعنی ارائه لایحه به مجلس برای تصویب یا اصلاح قوانین لازم مفتوح است، اما رؤسای قوه قضائیه به جای اندیشیدن به حل موضوع از طرق عادی، مستقیماً به سراغ استیذان از رهبری رفته‌اند.

سرانجام اینکه در موارد استیذان، رهبری موضوع را به مجمع ارجاع نداده و با اعتماد به رؤسای قوه قضائیه منصوب خود با استیذان موافقت کرده اند. البته تأکید رهبری به رعایت سرعت، عدالت و اتقان احکام دادگاه‌های ویژه رسیدگی به جرایم اخلاگران و مفسدان اقتصادی از نگرانی‌ها و دغدغه‌های ایشان نسبت به مسائل قضایی حکایت دارد.

با توجه به آنچه گفته شد، می‌توان گفت که اگر تنها توجیه محتمل برای استیذان از رهبری بند ۸ اصل ۱۱۰ ق.ا. باشد، دست کم شروط مقرر در آن بند مورد بی‌توجهی واقع شده است. بی‌تردید، توسل به اینگونه شیوه‌های خاص و استثنایی، هزینه کردن از جایگاه رهبری برای عبور از الزامات قانونی است و امید است قوه قضائیه به جای توسل به چنین روش‌هایی، از مجاری قانونی موجود به وظایف خود قیام کند و رهبری نیز همه قوا و نهادهای حاکم را در این مسیر ارشاد و از توسل به شیوه‌های دور زننده قانون، که مفاسد و آثار سوء آن بر اهل نظر پوشیده نیست، منع کند.

منابع

- آخوندی، محمود (۱۳۷۹)، **آیین دادرسی کیفری، جلد چهارم (اندیشه‌ها)**، چاپ اول، دانشگاه قم: انتشارات اشراق.
- آماده، غلامحسین (۱۳۸۸)، **نقش رئیس قوه قضائیه در فرآیند کیفری ایران**، چاپ اول، تهران: نشر دادگستر.
- آقاجانی، مهدی؛ میرخلیلی، سیدمحمود و حاجی‌ده‌آبادی، احمد (۱۴۰۰)، «آسیب‌شناسی سیاست کیفری ایران در پرتو نظریه قوچ قربانی»، **مطالعات حقوقی معاصر**، سال ۱۲، شماره ۲۳، اصلانی، فیروز، بحرودی، ابوالقاسم (۱۳۹۱)، «ولایت فقیه، قانون اساسی، مسئله مشروعیت»، **فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی**، سال اول، شماره ۳.
- امام خمینی، روح‌الله (۱۳۷۷)، **ولایت فقیه**، چاپ هفتم، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ایزدی‌فرد، عباس (۱۳۸۳)، «ولایت فقیه و قانون اساسی»، **فصلنامه علوم سیاسی**، شماره ۲۵.

- حبیب‌زاده، محمدجعفر؛ کرامت، قاسم و شهبازی‌نیا، مرتضی (۱۳۸۹)، «استقلال قضایی در نظام حقوقی ایران با مطالعه تطبیقی»، **مدرس علوم انسانی-پژوهش‌های حقوق تطبیقی**، دوره ۱۴، شماره ۴.
- دارابی، شهرداد (۱۴۰۱)، «راهبرد ترکیبی در مدل‌های مردم‌سالار و اقتدارگرایی فراگیر سیاست جنایی»، **پژوهشنامه حقوق کیفری**، دوره ۱۳، پیاپی ۲۵.
- رجائی، حسین (۱۳۸۱)، «ولایت فقیه و حل معضلات نظام»، **رواق اندیشه**، شماره ۱۶.
- رستمی، هادی (۱۴۰۰)، «سیاست جنایی بخشنامه مدار در فرایند دادرسی کیفری»، **فصلنامه مجلس و راهبرد**، سال ۲۸، شماره ۱۰۸.
- صورت مشروح مذاکرات شورای بازنگری قانون اساسی، جلد دوم، ۱۳۶۹.
- فرجیها، محمد و مقدسی، محمدباقر (۱۳۹۳)، «جلوه‌های عوام‌گرایی در سیاست‌های کیفری مواد - مخدر»، **مجله تحقیقات حقوقی**، شماره ۶۸.
- کوشا، جعفر و دهقانی سانج، محمدرضا (۱۳۹۶)، «سیاست جنایی در جرایم اقتصادی»، **دانش حقوق و مالیه**، سال اول، شماره دو.
- گرجی‌ازندریانی، علی اکبر و قهرمان‌زاده نیمگزی، فرزین (۱۳۹۴)، «بررسی جایگاه استقلال سازمان قضایی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، **فقه و حقوق اسلامی**، سال پنجم، شماره دهم.
- مرکز تحقیقات شورای نگهبان (۱۳۸۹)، **مجموعه نظریات شورای نگهبان**، معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات معاونت حقوقی ریاست جمهوری، چاپ دوم.
- معاونت حقوقی ریاست جمهوری (۱۳۹۶)، **مجموعه قانون آیین دادرسی کیفری و مقررات مربوط**، چاپ چهارم، معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات.
- ؟؟؟ «مجموعه تنقیحی قوانین و مقررات جرایم و مجازات‌ها»، (۱۳۹۷)، چاپ دوازدهم.
- مقدسی، محمدباقر و فرجیها، محمد (۱۳۹۲)، «ویژگی‌های سیاست‌های کیفری عوام‌گرا؛ مطالعه تطبیقی»، **مطالعات حقوق تطبیقی**، دوره ۴، شماره ۲.
- محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۷۸)، «قرائت‌های مختلف از ولایت مطلقه فقیه»، **ماهنامه اندیشه حکومت**، شماره ۳.
- منتهاپی، عباس (۱۳۸۰)، «مفهوم حقوقی اذن و اجازه»، **ماهنامه کانون**، شماره ۲۹.
- مهرپور، حسین (۱۳۹۱)، «مختصر حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران»، چاپ سوم، تهران: انتشارات دادگستر.

مهرپور، حسین و ملایری، محمدحسین (۱۳۸۱)، «نقادی نظرورزی‌ها درباره مجمع تشخیص مصلحت» (مصاحبه با آیت‌الله هاشمی رفسنجانی)، فصلنامه راهبرد، شماره ۲۶، میرزایی، اقبال‌علی (۱۳۹۳)، «قانون و اعتبار زمانی آن با تأکید بر مفهوم و اوصاف قانون موقت»، مجله حقوقی دادگستری، سال ۷۸، شماره ۸۵، نجابت‌خواه، مرتضی؛ تقی‌زاده، جواد و ظریفی، نفیسه (۱۳۹۶)، «تبیین حقوقی حل معضلات نظام در نظام حقوق اساسی ایران»، فصلنامه دانش حقوق عمومی، سال ششم، شماره ۱۸، نقی‌پور نصیرآبادی، عباس و عالی‌پور، حسن (۱۴۰۱)، «ماهیت نظام اقتصادی و نظارت پیشگیرانه: نسبت سنجی در پیشگیری از جرایم اقتصادی در ایران»، پژوهشنامه حقوق کیفری، زیر چاپ.

پایگاه‌های اینترنتی

پایگاه خبری اختبار (۱۶ شهریور ۱۳۹۹)، «موافقت رهبر با تداوم فعالیت شعب ویژه رسیدگی به پرونده‌های مفسدان اقتصادی»، دریافت در ۱۶ شهریور ۱۳۹۹، لینک خبر در کانال تلگرام: <https://t.me/ekhtabar/24870> به نشانی: @Ekhtabar

سایت باشگاه خبرنگاران جوان (۱۷ آذر ۱۳۹۷)، «حکم حکومتی رهبری گره از مشکلات چه کسانی باز می‌کند»، دریافت در ۱۳۹۹، نشانی: <https://www.yjc.ir/00SLJ6>

سایت خبرگزاری فارس (۳ اسفند ۱۳۹۳)، «حکم حکومتی در قانون اساسی و جایگاه آن در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران»، حوزه اقتصاد و حقوق، شماره: ۱۵۳۹: ۱۳۹۳۱۱۲۸۰۰، دریافت در ۱ مهر ۱۳۹۸، نشانی: www.farsnews.ir

سایت خبری فرارو، «سیر تا پایز ماجرای "وحید مظلومین" و "محمد سالم"»، ۲۳ آبان ۱۳۹۷، کد خبر: ۳۸۰۳۱۶، <https://fararu.com/>

سایت خبری مشرق (۲۸ مرداد ۱۳۹۷)، «طرح تشکیل سازمان مبارزه با جرائم اقتصادی»، کد خبر 885680، دریافت در ۵ مرداد ۱۳۹۸، نشانی: mshrgh.ir/885680

شمس کلانی، مهسا (۲۲ مرداد ۱۳۹۷)، «گفت و گو با «بهمن کشاورز»، «علی خالقی»، «فرزانه سریر» در موارد مندرج در نامه رئیس قوه قضائیه»، سایت فرهیختگان آنلاین، لینک خبر: <http://fdn.ir/20804>

شمس بجندی؛ جواد، «مهلت استجازه رهبری تمام شد؛ سرنوشت پرونده‌های فساد اقتصادی چه می‌شود؟» ۴ مهر ۱۴۰۰، خبرگزاری تسنیم، آدرس: <https://tn.ai/2579253>

رهبری، حسین، «امام خمینی و شؤون ولایت»، سایت پرتال امام خمینی (۲۷ اردیبهشت ۱۳۹۶)، کد مطلب: ۱۵۱۵۰۲.

مکاتبات و نظرات مشورتی

بخشنامه شماره ۱۰/۲۵۳۲ مورخ ۱۳۹۸/۴/۲۳ رئیس دادگستری استان تهران به سرپرست

دادگاههای تجدیدنظر استان تهران

نامه شماره ۳۷/۴۵/۷۰ م مورخ ۱۳۷۰/۱۰/۹ رئیس قوه قضائیه به رهبری

نامه شماره ۱/۱۱۶۸/س مورخ ۱۳۷۰/۱۰/۱۹ دفتر رهبری به رئیس قوه قضائیه

نامه شماره ۴۰۴۱/۷۱ م مورخ ۱۳۷۱/۸/۲۵ رئیس قوه قضائیه به رهبری

نامه شماره ۱/۷۳ مورخ ۷/۹/۱۰۹۰ رئیس سازمان قضایی نیروهای مسلح به رئیس قوه

قضائیه

نامه شماره ۴۲۹۹/۷۳ م مورخ ۱۳۷۳/۱۱/۲۰ معاون اجرایی رئیس قوه قضائیه به رئیس سازمان

قضایی نیروهای مسلح

نامه شماره ۱۰۰/۸۷۲۲۱/۹۰۰۰ مورخ ۱۳۹۹/۵/۱۴ رئیس وقت قوه قضائیه

پاسخ شماره ۱۳۷۵۲/۱ م مورخ ۱۳۹۹/۵/۲۱ رهبری به رئیس قوه قضائیه

نامه شماره ۱۰۰/۶۲۳۳۹/۹۰۰۰ مورخ ۱۳۸۸/۱۲/۲۴ رئیس قوه قضائیه و پاسخ دفتر رهبری به

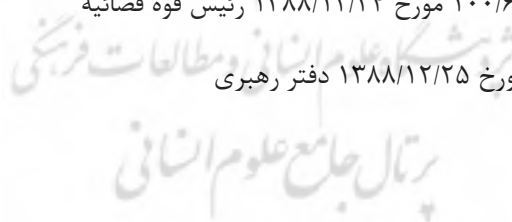
شماره ۱/۱۶۷۴۳ مورخ ۱۳۸۸/۱۲/۲۵ مندرج در روزنامه رسمی کشور شماره

۱۳۸۹/۱/۱۸ تاریخ ۱۰۰/۱۴۰۲/۹۰۰۰

نامه شماره ۹۰۰۰/۶۶۸۶۸/۱۰۰ تاریخ ۱۳۹۸/۶/۳ رئیس قوه قضائیه به روسای دادگستریهای کشور

نامه شماره ۱۰۰/۶۲۳۳۹/۹۰۰۰ مورخ ۱۳۸۸/۱۲/۲۴ رئیس قوه قضائیه

پاسخ شماره ۱/۱۶۷۴۳ مورخ ۱۳۸۸/۱۲/۲۵ دفتر رهبری

مرکز تحقیقات شورای نگهبان، «گزارش کارشناسی لایحه آیین دادرسی کیفری (مواد ۵۵۹ الی ۶۴۸) مربوط به سازمان قضایی نیروهای مسلح»، شماره گزارش ۹۱۰۰۰۴ تاریخ تنظیم

۱۳۹۱/۲/۳۰

نظریه تفسیری شماره ۶۷۷۲ مورخ ۱۳۷۳/۲/۲۲ شورای نگهبان

نظریه تفسیری شماره ۷۹/۲۱/۱۰۶۵ مورخ ۱۳۷۹/۷/۳۰ شورای نگهبان

نظریه تفسیری شماره ۸۳/۳۰/۹۳۸۷ مورخ ۱۳۸۳/۱۰/۲۱ شورای نگهبان

روش استناد به این مقاله:

حدیری زاده، اسماء و فخر، حسین (۱۴۰۲)، «دادرسی فراقانونی: بررسی انتقادی مبانی استیفاء قضایی در پرتو قانون اساسی»، پژوهشنامه حقوق کیفری، دوره ۱۴، پیاپی ۲۷، صص. ۳۳-۶۲. DOI: 10.22124/jol.2022.22428.2302

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

